

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Τμήμα Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Δημοσιογραφία και νέα μέσα

Ακαδημαϊκό Έτος: 2011-2012

Μάθημα: Ιστορία του Τύπου, ο Τύπος στην Ιστορία

Διδάσκων: Δημήτρης Λυβάνιος

Φοιτήτρια: Σοφία Χριστοφορίδου

Θέμα εργασίας: Η επανάσταση των Νεότουρκων στον Τύπο της Θεσσαλονίκης. Η περίπτωση των εφημερίδων «Φάρος της Θεσσαλονίκης» και «Αλήθεια».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	σελ.3
1.Η Επανάσταση των Νεότουρκων	σελ.6
1.1. Οι Νεότουρκοι	σελ. 6
1.2 Η Επανάσταση	σελ. 7
1.3 Η στάση των ξένων	σελ. 8
1.4 Οι αντιδράσεις στο εσωτερικό	σελ. 9
2. Ο Τύπος της Θεσσαλονίκης	σελ. 11
2.1 Οι πρώτες εφημερίδες	σελ. 11
2.2. Νεότουρκοι και τύπος	σελ. 13
2.3 «Φάρος Θεσσαλονίκης»	σελ.16
2.4 «Αλήθεια»	σελ. 18
3. Η στάση του ελληνόφωνου τύπου	σελ. 20
3.1 Οι πρώτες ημέρες	σελ. 20
«Αλήθεια»	σελ. 22
«Φάρος»	σελ. 25
3.2 Οι διάψευση των προσδοκιών	σελ. 30
3.2.1. Ο ρόλος του κομμιτάτου	σελ. 31
3.2.2. Οι εκλογές	σελ. 32
3.2.3. Η έναρξη των εργασιών της Βουλής	σελ. 39
Συμπεράσματα	σελ. 50
Βιβλιογραφία	σελ. 52
Παράρτημα	σελ. 54

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν και η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε το επίκεντρο μιας κοσμοϊστορικής εξέλιξης, για τα δεδομένα της ευρύτερης περιοχής, της Επανάστασης των Νεότουρκων, η σχετική βιβλιογραφία που κυκλοφορεί στην ελληνική είναι περιορισμένη. Αντίστοιχα, λίγα πράγματα ξέρουμε για την εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης πριν την απελευθέρωση της πόλης, το 1912.

Στην παρούσα εργασία θα επιχειρήσω να εξετάσω το πως αποτυπώθηκε η επανάσταση των Νεότουρκων στον ελληνόφωνο Τύπο της Θεσσαλονίκης τον Ιούλιο του 1908 και ποια ήταν η στάση των εφημερίδων τους επόμενους μήνες μέχρι τον Ιανουάριο του 1909. Οι περιορισμοί που τίθενται εξαιτίας του σκοπού και της έκτασης που θα μπορούσε να λάβει μια εργασία στο πλαίσιο ενός μαθήματος σε Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών καθιστούν αυτομάτως το εγχείρημα ημιτελές. Παρά τις ελλείψεις σε φύλλα της εποχής, το διαθέσιμο υλικό στην Κεντρική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης κρύβει «θησαυρούς». Με δεδομένο ότι δεν υπάρχει σχετική βιβλιογραφία (ή τουλάχιστον δεν έπεσε στην αντίληψή μου), η αποτύπωση της επανάστασης των Νεότουρκων στον Τύπο της Θεσσαλονίκης (ελληνόφωνο και μη) θα αποτελούσε κατά τη γνώμη μου ένα ενδιαφέρον ερευνητικό θέμα, πιθανώς στο πλαίσιο μιας διπλωματικής εργασίας ή ακόμα και διδακτορικής διατριβής.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας επέλεξα να εξετάσω πέντε άρθρα της εφημερίδας «Φάρος της Θεσσαλονίκης» και ισάριθμα της «Αλήθειας», με αναφορές στη λέξη «Σύνταγμα» ή σε παράγωγά της, την περίοδο από την

επανάσταση των Νεότουρκων, τον Ιούλιο του 1908 έως τον Ιανουάριο του 1909, δηλαδή αμέσως μετά την πρώτη σύνοδο της Οθωμανικής Βουλής. Η επιλογή των αποσπασμάτων είναι ενδεικτική, και καθορίστηκε κυρίως από τη διαθεσιμότητα των φύλλων στην Κεντρική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης αλλά και τους περιορισμούς στην έκταση και το σκοπό της συγκεκριμένης εργασίας. Με δεδομένο ότι κατά κανόνα δεν υπήρχαν διαθέσιμα φύλλα και των δύο εφημερίδων τις ίδιες ημερομηνίες, επέλεξα να παρουσιάσω αποσπάσματα από διαφορετικές ημερομηνίες, τον Ιούλιο, τον Οκτώβριο, το Νοέμβριο, το Δεκέμβριο του 1908 και τον Ιανουάριο του 1909.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που θέτω με την παρούσα εργασία είναι:

- Πως αντιμετώπισαν οι δύο ελληνόφωνες εφημερίδες της εποχής την επανάσταση των Νεότουρκων;
- Διατήρησαν την ίδια στάση το διάστημα που ακολούθησε;
- Αν όχι, τι συνετέλεσε σε αυτή την αλλαγή;

Στο πρώτο μέρος της εργασίας περιγράφω συνοπτικά τη γέννηση του κινήματος των Νεότουρκων, τα γεγονότα της Επανάστασης και τον αντίκτυπο που είχε στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Στο δεύτερο μέρος αναφέρω στοιχεία σχετικά με τον Τύπο της Θεσσαλονίκης την περίοδο της Τουρκοκρατίας και τις συνθήκες που επικράτησαν μετά την Επανάσταση των Νεότουρκων, ενώ κάνω ιδιαίτερη αναφορά στις δύο υπό εξέταση εφημερίδες. Στο τρίτο μέρος παραθέτω και σχολιάζω με βάση τη βιβλιογραφία αποσπάσματα από κύρια άρθρα των εφημερίδων που δημοσιεύτηκαν α) λίγες μέρες μετά την Επανάσταση, β) έως τον Ιανουάριο

του 1909. Σημειωτέον ότι όπου υπάρχουν διπλές ημερομηνίες, σε παρένθεση αναγράφω τις ημερομηνίες με το Γρηγοριανό Ημερολόγιο, το οποίο εξάλλου ακολουθούν οι εφημερίδες της εποχής. Εκτενέστερα αποσπάσματα των άρθρων αυτών περιλαμβάνονται στο παράρτημα αυτής της εργασίας.

1. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ

1.1. ΟΙ ΝΕΟΤΟΥΡΚΟΙ

Ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα του 20ου αιώνα για τα Βαλκάνια και την ανατολική Μεσόγειο ήταν η επανάσταση των Νεότουρκων τον Ιούλιο του 1908 και η επαναφορά του Συντάγματος του 1876, που δεν είχε μακροημερεύσει. Παρότι ο Σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Β' είχε καταφέρει τότε να σταθεροποιήσει την Αυτοκρατορία, δεν μπόρεσε να ξεπεράσει τη ρήξη ανάμεσα στο Παλάτι και σε μια νέα στρατιωτική και αστική ελίτ που είχε προκύψει από τη διαδικασία των μεταρρυθμίσεων.¹ Ήδη από το 1895 είχε αρχίσει να διαμορφώνεται μια αντιπολίτευση απέναντι στο Σουλτάνο, που στην Ευρώπη θα γινόταν γνωστή με την ονομασία “νεότουρκοι”.

Ήταν μια ομάδα φιλελεύθερων Οθωμανών, μουσουλμάνων και μη - περισσότερο ένα κίνημα με διάφορα παρακλάδια παρά μια πραγματική απειλή για το Παλάτι. Αν και το σύνθημά τους ήταν «Ελευθερία και Σύνταγμα» τους επηρέαζαν εξίσου τα πλέον συντηρητικά έως τα πλέον επαναστατικά ιδεολογικά ευρωπαϊκά ρεύματα. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι δύο κυρίαρχες τάσεις ήταν η Οθωμανική Ένωση (μετέπειτα Επιτροπή Ένωσης και Προόδου) με αρχηγό τον Αχμέτ Ριζά και η Οργάνωση Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας και Αποκέντρωσης, με εμβληματική μορφή τον ανιψιό του Σουλτάνου, πρίγκιπα Σαμπαχεντίν.² Από το 1906 η Επιτροπή ολίσθησε προς

¹ Hamit Bozarslan, *Η ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας, Από την επανάσταση των Νεότουρκων μέχρι σήμερα*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2008, σελ. 19

² Ο.π. σελ. 20

τον τουρκικό εθνικισμό, ακόμα και προς τον παντουρανισμό, αποσκοπώντας να επανενώσει τους τουρκικής προέλευσης λαούς.³

1.2 Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η μοίρα του κινήματος άλλαξε τον Ιούλιο του 1908, όταν μια μικρή ομάδα νεαρών αξιωματικών, αποστάτησε με αίτημα να αποκατασταθεί το Σύνταγμα του 1876.⁴ Η ανταρσία εξαπλώθηκε σαν πυρκαγιά στις δυσареστημένες στρατιές, στο Γ' Σώμα Στρατού της Μακεδονίας και στο Β' Σώμα Στρατού της Ανδριανουπόλης.⁵ Ο σουλτάνος υποχώρησε μπροστά στην απειλή της εκθρόνισής του και στις 24 Ιουλίου (11 Ιουλίου με το Ιουλιανό Ημερολόγιο) διακήρυξε την αποκατάσταση του Συντάγματος και προκηρύχθηκαν εκλογές.⁶

Μετά την κήρυξη του Συντάγματος και το τέλος της ένοπλης χριστιανικής πάλης πολλοί πίστεψαν ότι το μακεδονικό ζήτημα είχε διευθετηθεί οριστικά και ότι οι διαβαλκανικές σχέσεις είχαν εξομαλυνθεί.⁷ Η εορταστική ατμόσφαιρα των πρώτων ημερών έδωσε τη θέση της σε μια δυσθυμία λίγο αργότερα. Μέσα σε μερικούς μήνες η Επιτροπή Ένωσης και Προόδου, βασική οργάνωση των Νεότουρκων, σχεδόν εκμηδένισε τον

3 Ό.π.

4 Douglas Dakin, *Ο ελληνικός μακεδονικός αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, εκδ. Αφων Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1996, σελ. 500. Όπως αναφέρει ο Dakin οι εξελίξεις που επισπεύσανε την επανάσταση ήταν η ευθυγράμμιση της Ρωσίας και της Μ. Βρετανίας στο μακεδονικό, η συνάντηση των δύο εστεμμένων στο Ρεβάλ, τον Ιούνιο του 1908, η προοπτική ευρωπαϊκού ελέγχου στη Μακεδονία για μεγάλη χρονική περίοδο και πάνω από όλα ο διορισμός επιτροπών από το σουλτάνο για να διερευνήσουν το θέμα των ανατρεπτικών δραστηριοτήτων του Κομιτάτου.

5 Ό.π. σελ. 502

6 Ό.π.

7 Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Νεότουρκοι και Μακεδονία 1908-1912*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1951, (εφεξής Βακαλόπουλος 1951) σελ. 261

ετοιμόρροπο οθωμανικό πλουραλισμό. Θεωρώντας ότι είναι το “πνεύμα του κράτους”, που εκπροσωπείται από το σώμα των αξιωματικών, έγινε σύντομα το φερέφωνο μιας νέας κατασταλτικής τάξης.⁸ Την ελευθερία έκφρασης των πρώτων μηνών διαδέχτηκε μια πολιτική εκφοβισμού των δημοσιογράφων και η απαγόρευση των περισσότερων συλλόγων.⁹

1.3 Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ

Η επανάσταση των νεότουρκων, η οποία αιφνιδίασε την Ευρώπη, έγινε ευμενώς δεκτή από τις Δυνάμεις- με εξαίρεση τη Γερμανία- καθώς φαινόταν ότι είχε λύσει το επίμαχο Μακεδονικό ζήτημα.¹⁰ Στην Ελλάδα οι πρώτες αντιδράσεις προς το νέο οθωμανικό καθεστώς υπήρξαν ευνοϊκές: ο Έλληνας υπΕξ Μπαλτατζής δήλωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση χαιρετίζει το Σύνταγμα, ενώ τη στάση αυτή συμεριζόταν και το μεγαλύτερο μέρος του αθηναϊκού Τύπου και του λαού.¹¹ Ενόψει ενός πιθανού τουρκοβουλγαρικού πολέμου η ελληνική κυβέρνηση ευνοούσε το μέτωπο με την Τουρκία εναντίον της Βουλγαρίας, ελπίζοντας να αποκτήσει την Κρήτη και μια προνομιακή μεταχείριση στη Μακεδονία.¹² Αντιθέτως κυβέρνηση της Σόφιας δεν είδε καθόλου ευνοϊκά τον ενθουσιασμό των Δυτικών για την επανάσταση των Νεότουρκων, γιατί φοβόταν ότι η Ευρώπη θα εγκατέλειπε τελείως το Μακεδονικό ζήτημα.¹³

⁸ Bozarslan, σελ. 22

⁹ ό.π. σ.23

¹⁰ Dakin, σελ. 527

¹¹ Ό.π. σελ. 529

¹² Ό.π., σελ. 516

¹³ Ό.π., σελ. 529

Αργότερα οι διαθέσεις αντιστράφηκαν. Η αυξανόμενη βρετανική επιρροή στην Κωνσταντινούπολη αναπτέρωσε τις ελπίδες των Βουλγάρων (καθώς το βρετανικό ΥΠΕΞ πίστευε ότι οι Νεότουρκοι έπρεπε να ταχθούν με τη Βουλγαρία και την τριπλή συμμαχία).¹⁴ Στην Ελλάδα (αλλά και στους Έλληνες της οθωμανικής αυτοκρατορίας) υπήρχε αντιθέτως μεγάλη δυσaréσκεια για τις τουρκικές εκλογές και φόβοι ότι ο Ελληνισμός θα έχανε τη θέση που είχε προηγουμένως εντός της αυτοκρατορίας.¹⁵ Ωστόσο, όταν δε έγινε σαφές ότι ήταν απίθανο να ξεσπάσει πόλεμος και ότι οι τούρκοι συνέχισαν τις διαπραγματεύσεις με την Εσωτερική Οργάνωση, των Βουλγάρων, οι Έλληνες επανέλαβαν την εχθρικής του στάση απέναντι στο νέο καθεστώς και σταμάτησε κάθε συζήτηση για συμμαχία.

1.4 ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ

Είναι μάλλον εύκολο να καταλάβει κανείς τη μεγάλη χαρά την οποία ενέπνευσε η επανάσταση των Νεότουρκων στους κατοίκους των πόλεων και των χωριών, που ένιωθαν πια βαθύτατα απηυδισμένοι από τον αγώνα των αντάρτικων ομάδων.¹⁶ Κατά τον Βρετανό ιστορικό William Miller, λίγες μέρες μετά το νεοτουρκικό κίνημα η Μακεδονία έμοιαζε να μεταβλήθηκε σε μια χώρα- ουτοπία,¹⁷ μια χώρα όπου όλοι οι λαοί θα ήταν ίσοι. ανεξαρτήτως εθνικής ή θρησκευτικής συνείδησης. Αν και η νεοτουρκική επανάσταση είχε πραγματοποιηθεί με γνήσια τουρκική πρωτοβουλία και υπήρξε ένα καθαρόαιμο εθνικιστικό κίνημα, πέτυχε, στην αρχή τουλάχιστον, να

¹⁴Ο.π.

¹⁵Ο.π., σελ. 530

¹⁶Ο.π., σελ. 506

¹⁷Βακαλόπουλος (1951), σελ. 187

συμπαρασύρει ολόκληρο το μη μουσουλμανικό στοιχείο του μακεδονικού χώρου.¹⁸ Σε αντίθεση μάλιστα με τους Εβραίους, τους Έλληνες και τους Βούλγαρους, οι Τούρκοι που ζούσαν στη Θεσσαλονίκη ήταν μάλλον απαθείς,¹⁹ οι δε Τούρκοι που ζούσαν στην Τουρκία πολύ αργότερα αντιλήφθηκαν την Επανάσταση.

Όσο για τους ντόπιους ηγέτες ανταρτικών ομάδων, έλληνες και σέρβοι είχαν οριοθετήσει -όσο είναι δυνατόν- τις βλέψεις τους και πίστευαν ότι σε συνθήκες συνταγματικού καθεστώτος θα μπορούσαν να συνεχίσουν το έργο τους με άλλες μεθόδους, ενώ από την άλλη οι Βούλγαροι ήταν κοντά στην ολοκληρωτική ήττα.²⁰

18Ο.π.

19Γιάννης Μέγας, *Η Επανάσταση των Νεότουρκων στην Θεσσαλονίκη*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2003. σελ. 140. Σε τηλεγράφημα του προς το Υπουργείο Εξωτερικών ο Έλληνας πρόξενος χαρακτηρίζει τον τουρκικό λαό τον «Μεγάλο Απόντα» «πλην των Οθωμανών προκρίτων και ομάδων τινών, ο οθωμανικός όχλος ουδαμού παρέστη εν μεγάλη συγκεντρώσει ως να παρίστατο αδιάφορος θεατής των συμβαινόντων».

Βλ. επίσης Σπύρος Μελάς, *Η Επανάσταση του 1909*, ειδική έκδοση για την εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2009 σελ. 51 «Όλοι έπιναν στα ζάρφια το καφεδάκι τους, με τη γαλήνη της ανατολίτικης καταληψίας. Οι Τούρκοι ήταν (υποτίθεται, τουλάχιστον) επαναστατημένοι, σύμφωνοι και ήσυχοι σαν τα πρόβατα που σταλίζουν το μεσημέρι του καλοκαιριού, στη σκιά κάποιου δέντρου. Και το ρώτημα ερχόταν κάθε στιγμή. Ποιος ήταν επιτέλους ο εχθρός στην αναίμακτη αυτή επανάσταση; Η απάντηση είναι το πιο περίεργο απ' όλα σ' αυτή την τουρκική επανάσταση του 1908: ο εχθρός δεν ήταν άλλος από αυτά τα πλήθη, που κάτω από το μπαλκόνι του Σπλέντιτ, χειροκροτούσαν τους ρήτορες του νεοτουρκικού κομιτάτου».

20 Dakin, σελ. 506

2. Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η εξέταση της στάσης του ελληνόφωνου Τύπου απέναντι στην επανάσταση των Νεότουρκων θα πρέπει να γίνει υπό το πρίσμα των συνθηκών της εποχής και λαμβάνοντας υπ' όψιν το γεγονός ότι οι εφημερίδες εκδίδονταν υπό καθεστώς λογοκρισίας μέχρι την Επανάσταση του 1908 (πριν εκτυπωθεί το φύλλο της ημέρας τα δοκίμια των κειμένων ή της σελίδας μεταφέρονταν στο διοικητήριο, όπου τα διάβαζε ο λογοκριτής) ενώ και στη συνέχεια υπήρχε πάντα ο φόβος των διώξεων.

2.1 ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Οι πρώτες προσπάθειες για την έκδοση ελληνόγλωσσης εφημερίδας φαίνεται ότι άρχισαν την εποχή των τουρκικών “μεταρρυθμίσεων”-Τανζιμάτ, αλλά δεν τελεσφόρησαν κυρίως γιατί η Οθωμανική διοίκηση δίσταζε να χορηγήσει άδεια έκδοσης ελληνικής εφημερίδας σε μια πόλη που ήταν κέντρο εθνικού αναβρασμού και ιδεολογικών ζυμώσεων”.²¹ Κατά τον Μάγερ,

²¹ Γεώργιος Αναστασιάδης: “Σημειώσεις για την ιστορία των εφημερίδων της Θεσσαλονίκης” στο *Παρατηρητής*, τεύχ. 21-22, 1993, σελ. 111, Θεσσαλονίκη. Βλ. επίσης Γιάννης Αναστασιάδης, *Η Θεσσαλονίκη των Εφημερίδων*, εκδ. Έκφραση, Θεσσαλονίκη 1994. Όπως αναφέρει ο συγγραφέας “Η τουρκοκρατία εμπόδισε την ομαλή ανάπτυξη των ελληνικών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης, όταν στην περίοδο 1825-1912 ο τύπος των Αθηνών (με συνταγματικά κατοχυρωμένη την ελευθεροτυπία μετά το 1844) διεδραμάτισε ουσιαστικό πολιτικό ρόλο και είχε να επιδείξει μια αξιόλογη συμβολή στην υπεράσπιση των συνταγματικών θεσμών και

ο λόγος που καθυστέρησε η έκδοση ελληνόγλωσσων εφημερίδων στη Θεσσαλονίκη είναι ότι “η Πύλη έστρεφε και ήσκει τη μεγαλύτερα επαγρύπνισιν της και αυστηρότητα προς την πόλιν του Θερμαϊκού, την οποίαν εθεώρει- και δικαίως αφού εκεί ωργανώθη, εξεδηλώθη και επεκράτησε το νεοτουρκικόν κίνημα- ως κέντρο εξυφάνσεως συνωμοσιών κατά του σουλτανικού καθεστώτος”.²²

Ίσως η πρώτη εφημερίδα που κυκλοφόρησε (και) στα ελληνικά να ήταν το 1869 η εφημερίδα της τουρκικής διοίκησης “Σελανίκ”.²³ Η πρώτη ελληνόγλωσση, μη κράτικη εφημερίδα ήταν ο “Ερμής” του Σοφοκλή Γκαρπολά, που εκδόθηκε το 1875.²⁴ Ακολούθησαν στις αρχές του 20ου αιώνα τρεις εφημερίδες στη γαλλική, πέντε στα ισπανοεβραϊκά, τέσσερις στα ελληνικά, τέσσερις στα τουρκικά.

2.2 ΝΕΟΤΟΥΡΚΟΙ ΚΑΙ ΤΥΠΟΣ

Την παραμονή της επανάστασης κυκλοφορούσαν οκτώ εφημερίδες: δύο ελληνόφωνες (“Φάρος Θεσσαλονίκης” και “Αλήθεια”) στις οποίες θα

στην ευρύτερη πολιτική και πολιτιστική διαπαιδαγώγηση ενός, περιορισμένου έστω αναγνωστικού κοινού”

22 Κώστας Μάγερ, “Ιστορία του Ελληνικού Τύπου” τόμος Γ', εκδ. Δημόπουλος, Αθήνα 1957, σελ. 40

23 Μανώλης Κανδυλάκης, Η εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης, Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου, τ.Α' Τουρκοκρατία, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998, (εφεξής Κανδυλάκης, 1998) σελ. 37-42

24 Ό.π σ.36, 42 Υπάρχουν πληροφορίες που δεν μπορούν να αγνοηθούν ότι πριν από τον “Ερμή” είχαν εκδοθεί στη Θεσσαλονίκη και άλλες ελληνόγλωσσες εφημερίδες

αναφερθούμε εκτενέστερα παρακάτω, δύο εβραϊκές γαλλόφωνες (Jouran de Salonique, Le Progres de Salonique) και τρεις στα ισπανοεβραϊκά (La Epora, El Avenir, El Puntchon) και η τουρκόφωνη Asir.²⁵ Μόνο τους πρώτους έξι μήνες μετά την επανάσταση των Νεότουρκων κατατέθηκαν 30 αιτήσεις για έκδοση εφημερίδων ή περιοδικών στη Θεσσαλονίκη, ελληνόγλωσσων και μη.²⁶ τα νέα έντυπα που κυκλοφόρησαν μέχρι το 2012 στη Θεσσαλονίκη έφθασαν στον απίστευτο αριθμό των 150,²⁷ αν και πολλά με διάρκεια ζωής συνήθως λίγων μηνών.²⁸ Εξάλλου, ο νέος νόμος περί Τύπου, ένα από τα πρώτα νομοθετήματα της Οθωμανικής Βουλής, ευνοούσε την έκδοση νέων εφημερίδων.²⁹ Οι δύο ελληνόφωνες εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, «Φάρος της Θεσσαλονίκης» και «Αλήθεια» από τρισεβδομαδιαίες έγιναν καθημερινές.³⁰

Λίγες μέρες μετά την επανάσταση, στις 14 Ιουλίου, ο διοικητής της Θεσσαλονίκης, Χιλμή πασά κοινοποίησε διαταγή σ' όλες τις εφημερίδες του βιλαετίου και σύστησε να αποφεύγουν να καταφέρονται κατά υψηλών

25 Μέγας, σελ. 299

26 Ό.π.

27 Ό.π.

28 Κανδυλάκης, 1998, Ενδεικτικά, οι ελληνόγλωσσες εφημερίδες που εκδόθηκαν μετά το 1908, σύμφωνα με τον Κανδυλάκη είναι: α) καθημερινές «Αστήρ» (1908), «Σύνταγμα» (1909), «Θάρρος» (1910), «Έθνος» (1910), «Πολιτικά Νέα» (1911), «Μάταιος κόσμος»/ «Γιαλαντζι Ντουνιά» (1911), «Εμπρός» (1912), β) εβδομαδιαίες: «Κουνούπι», σατιρική (1908), «Βέλος», σατιρική (1909), «Εφημερίς του Εργάτου», όργανο της Φεντερασίων (1909), «Πατριώτης»/ «Πατριότ» στα βουλγάρικα (1911), «Σατανάς», σατιρική (1911), «Θερμαϊκάι ημέραι», εβδομαδιαία επιθεώρηση (1908) «Οικονομική επιθεώρησης» (1910).

29 Ό.π. σελ. 104. Το γεγονός ότι οι Γκαρμπολάδες ήταν έλληνες υπήκοοι αναφέρεται στο αιτιολογικό της δικαστικής απόφασης για την παύση της έκδοσης του «Φάρου της Θεσσαλονίκης», οπότε συμπεραίνουμε ότι ο νόμος έθετε την προϋπόθεση οι εκδότες των εφημερίδων να ήταν Οθωμανοί υπήκοοι.

30 Μανώλης Κανδυλάκης, «Τύπος της Θεσσαλονίκης και Επανάσταση των Νεότουρκων» στο *Μακεδονικό Ημερολόγιο*, Θεσσαλονίκη, 1992. (εφεξής Κανδυλάκης, 1992) Ο Κανδυλάκης πιθανολογεί ότι μέχρι τότε η καθημερινή έκδοση εφημερίδος δεν ήταν εφικτή εξαιτίας διοικητικών ή συναλλαγματικών περιορισμών στην εισαγωγή χάρτου.

προσώπων “καθ’ ότι η δια του Συντάγματος παραχωρηθείσα ελευθεροτυπία και οι σχετικοί κανόνες του κράτους νόμοι τα τοιαύτα διεγερτικά άρθρα απαγορεύουσι και τιμωρούσι τους παραβαίνοντας τας διατάξεις του περί τύπου νόμου καίτοι καταργηθείσης της λογοκρισίας”.³¹ Στις 19ης Ιουλίου 1908 η «Αλήθεια» ανακοίνωσε σε πανηγυρικό τόνο την ανακήρυξη του Συντάγματος που αναγνώριζε την ελευθερία του τύπου³² ενώ σε όλη την πόλη κυκλοφόρησε σατιρικό προσκλητήριο κηδείας της “μακαρίτιδος λογοκρισίας”.³³

Από τις πρώτες εβδομάδες μετά την Επανάσταση, και πριν ακόμα γίνουν εκλογές, άρχισε η επεξεργασία ενός σχεδίου νόμου για τον Τύπο, το οποίο ολοκληρώθηκε στο τέλος του 1908 ή στις αρχές του 1909. Ήδη η ελευθερία του Τύπου είχε αρχίσει να ενοχλεί το νεοτουρκικό κομιτάτο. Στις 3 Σεπτεμβρίου (21 Αυγούστου) 1908 η κεντρική επιτροπή εξέδωσε εγκύκλιο με προτροπές και απειλές προς όλες τις εφημερίδες της Αυτοκρατορίας.³⁴ Το τελικό κείμενο του νομοσχεδίου για τον τύπο προκάλεσε διαμαρτυρίες καθώς προέβλεπε περιορισμούς στην ελευθεροτυπία.³⁵ Οι εκδότες

31 Μέγας, ό.π. , σελ. 141

32 Κανδυλάκης, 1998, ό.π. σελ. 28-33 Λίγο αργότερα η ίδια εφημερίδα δημοσιεύει την αγγελία ότι ο λογοκριτής Τζων Χατζηπαπιάς έμεινε άνεργος (!). Η εφημερίδα δημοσίευσε ευρύτατη περίληψη των αγορεύσεων στη Βουλή, τον Μάρτιο του 1909 και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ολόκληρο το νόμο, σε τέσσερις συνέχειες.

33 Μέγας, ό.π., σελ. 141

34 Ό.π., σελ. 301 “Προτείνεται να μην αναγράφεται τίποτα που θα μπορούσε να βλάψει το Οθωμανικό Κομιτάτο της Ένωσης και της Προόδου ή που θα τραυμάτιζε τα αισθήματα των διαφόρων εθνотήτων της Αυτοκρατορίας. Ο τύπος πρέπει να δείξει απόλυτη εγκράτεια αναφερόμενος στα θέματα της Αιγύπτου, της Βοσνίας και των άλλων ειδικών περιοχών. Σε αντίθετη περίπτωση οι συντάκτες των άρθρων αυτών θα θεωρηθούν προδότες της πατρίδας. Τους το υπενθυμίζουμε για πρώτη και τελευταία φορά”. Ήδη υπήρχε κινητικότητα και στις 6 Οκτωβρίου (23 Σεπτεμβρίου) η Βουλγαρία κήρυξε την ανεξαρτησία της και την επομένη η Αυστροουγγαρία ανακοίνωσε την προσάρτηση της Βοσνίας Ερζεγοβίνης.

35 Ό.π.

οργάνωσαν συλλαλητήρια στην Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη,³⁶ με αίτημα η Βουλή που είχε αναδειχθεί στις 12 Νοεμβρίου του 1908 (30 Οκτωβρίου) να καταψηφίσει το σχέδιο νόμου.³⁷ Όμως τον Απρίλιο του 1909 κηρύχθηκε πάλι ο στρατιωτικός νόμος εξαιτίας του πραξικοπήματος του Αβδουλ Χαμίτ κατά της επαναστατικής κυβέρνησης, (κίνημα που κατέληξε στην αποτυχία και τη φυλάκιση του σουλτάνου στη Θεσσαλονίκη) και εφαρμόστηκε και πάλι η λογοκρισία.³⁸ Το νομοσχέδιο για τον Τύπο ψηφίστηκε τελικά από τη Βουλή, στις 22 Ιουλίου 1909, μετά από μακρά συζήτηση που οδήγησε σε τροποποιήσεις.³⁹

Στα χρόνια που ακολούθησαν κηρύχθηκε τουλάχιστον τρεις φορές ο στρατιωτικός νόμος και επιβλήθηκε η λογοκρισία: την άνοιξη του 1911, εξαιτίας του ιταλοτουρκικού πολέμου και των φημών ότι ο ελληνικός στόλος θα βομβάρδιζε τη Θεσσαλονίκη, τον Ιούλιο του 1912, όταν οι Αλβανοί του Μοναστηρίου προκάλεσαν ταραχές, και τέλος, τον Οκτώβριο του 1912, μόλις κηρύχθηκε ο Βαλκανικός πόλεμος.⁴⁰

36 Κανδυλάκης, 1992. Το συλλαλητήριο της Θεσσαλονίκης πραγματοποιήθηκε 1 Φεβρουαρίου 1909 στην κλειστή αίθουσα του Κήπου του Λευκού Πύργου (που είχε μετονομαστεί σε αίθουσα «Ενώσις και Πρόοδος» και λειτουργούσε ως λέσχη των νεότουρκων αξιωματικών) με πρωτοβουλία του εκδότη της *Asir*. . Ο εκδότης της “Αλήθειας” Ι. Κούσκουρας άρχισε και τελείωσε την ομιλία του με ζητωκραυγή για το Σύνταγμα και αναφέρθηκε στον κίνδυνο περιορισμού της ελευθερίας του γραπτού λόγου. (βλ. Παράρτημα, Εφημερίδα Αλήθεια, 3 Φεβρουαρίου 1909).

37 Κανδυλάκης, 1992. Το ψήφισμα που εισηγήθηκε ο Κούσκουρας και εγκρίθηκε από τη συνέλευση αναφέρει μεταξύ άλλων: «αποκρούομεν κατηγορηματικώς πάση δυνάμει το υπό της εκτελεστικής εξουσίας καταρτισθέν και εις την αντιπροσωπείαν του Έθνους υποβληθέν κατά του τύπου νομοσχέδιον ως όλως αντίθετον προς τα κεκανονισμένα συνταγματικά δίκαια του Έθνους και παρακαλούμεν τη Βουλήν ινα μην αποδεχτεί αυτό. Επί τη ευκαιρία ταύτη σπεύδωμεν να υποβάλλωμεν εις την Βουλήν ότι θεωρού,εν ημάς υπερήφανους διότι προθύμως προσφερόμενα να υπεραμυνθώμεν πάση δυνάμει της περιφρουρήσεως του Συντάγματος». Το ψήφισμα επιδόθηκε στο νομάρχη Θεσσαλονίκης Ντανίς Μπέη και τηλεγραφήθηκε στα προεδρεία της Βουλής και της Γερουσίας.

38 Κανδυλάκης, 1992

39 Ό.π. Τον Οκτώβριο του 1909 (1,3,6, και 8 Οκτωβρίου) η εφημερίδα “Αλήθεια” δημοσιεύει το τελικό κείμενο του νόμου, που καταργούσε τον προηγούμενο νόμο του 1903.

40 Κανδυλάκης, 1998, σελ. 29

2.3. “ΦΑΡΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ”

Η άδεια για την πρώτη ελληνική εφημερίδα ήταν προϊόν συναλλαγής της ελληνικής κοινότητας με τον Τούρκο διοικητή,⁴¹ δόθηκε δε προσωπικά στον Γκαρπολά, εξ' ου και με την ίδια άδεια προχωρούσε σε αλλαγή τίτλου. Ο “Φάρος της Θεσσαλονίκης” αποτελεί συνέχεια του “Φάρου της Μακεδονίας” (1881-1895) και του “Ερμή” (1875-1881) του Σοφοκλή Γκαρπολά. Τόσο ο “Ερμής” όσο και ο “Φάρος της Μακεδονίας” προσπαθούσαν να ισορροπήσουν μεταξύ διαφορετικών και αντιτιθέμενων συμφερόντων (τουρκική διοίκηση, ελληνική κυβέρνηση, ελληνική κοινότητα Θεσσαλονίκης, μητρόπολη), σε ένα καθεστώς ισχυρής λογοκρισίας. Οι εφημερίδες του Γκαρπολά παύθηκαν τρεις φορές από την τουρκική διοίκηση για τα δημοσιεύματά τους, ενώ και η ελληνική κυβέρνηση διέκοπτε τουλάχιστον δύο φορές τη συνδρομή, όταν θεωρούσε ότι δεν υπηρετούσαν τον εθνικό σκοπό.⁴²

Το 1895 ο “Φάρος της Μακεδονίας” μετονομάζεται σε “Φάρο της Θεσσαλονίκης”, ενώ το 1897, με το ξέσπασμα του ελληνοτουρκικού πολέμου, παύεται η έκδοσή του για δύο χρόνια. Οικονομικά κατεστραμμένος ο Γκαρπολάς, ζητά επικορήγηση από το ελληνικό κράτος για να συνεχίσει την έκδοση της μοναδικής ελληνόφωνης εφημερίδας στη Θεσσαλονίκη, και δηλώνει πίστη στα τιμαλφή συμφέροντα “της Σεβαστής Αυτοκρατορικής

41 Μανώλη Κανδυλάκη, “Περίοδος της Τουρκοκρατίας” στο Επτά Ημέρες της εφημερίδας Καθημερινή, Φεβρουάριος 1995 (εφεξής Κανδυλάκης, 1995)

42 Κανδυλάκης, 1998, σ. 45-85 Είναι χαρακτηριστικό ότι στο 1ο φύλλο του «Φάρου της Μακεδονίας» αναφέρεται ότι η Μακεδονία «αποτελεί, και δέον να αποτελεί, μέρος αναπόσπαστον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (...) το δε αληθές συμφέρον της Μακεδονίας είναι ενιαίον, μη διακρίνον ούτε φυλάς, ούτε θρησκεύματα, ούτε εθνικότητας (...) έναν λαόν, μίαν σημαίαν»

κυβερνήσεως”⁴³ προκειμένου να επιβιώσει σε ένα περιβάλλον ανελέητης λογοκρισίας. Όπως σημειώνει ο Κανδυλάκης με διευθυντή τον Νίκο Γκαρπολά, η εφημερίδα ακολούθησε επιθετική πολιτική εναντίον της ελληνικής κοινότητας και της Μητρόπολης, των Ιδρυμάτων και έγκριτων προσωπικοτήτων της Θεσσαλονίκης.⁴⁴ Τα σχόλια και η προβολή των ειδήσεων δεν ήταν σύμφωνη με την ελληνική πολιτική γραμμή⁴⁵ ενώ συχνά υποστήριξε καθαρά νεοτουρκικές απόψεις, Μάλιστα διατυπώθηκαν κατηγορίες από ανταγωνιστές της εφημερίδας (για τις οποίες όμως δεν έχουμε αποδείξεις) ότι ο Φάρος τύγχανε οικονομικής ενίσχυσης από τους Τούρκους. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο “Φάρος” γλίτωσε από την τουρκική λογοκρισία και τις διώξεις για τη δημοσίευση επικριτικών σχολίων και “εξεγερτικών άρθρων”⁴⁶ Ο Φάρος επανεκδόθηκε το 1912, μετά από την τελευταία παύση 26 μηνών και από την αντιτουρκική γραμμή του προηγούμενου διαστήματος επέλεξε μια πιο φιλοτουρκική στάση.⁴⁷ Όμως δύο μήνες αργότερα έκλεισε οριστικά.

43 Ό.π., σελ. 91

44 Ό.π., σελ.96, 102, 144 Βλ. επίσης και Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, έτος 1911, Φάκελος Δ 100 “Συνδρομαί εφημερίδων”, από όπου προκύπτει ότι στις 8 Δεκεμβρίου του 1910, ο τότε υπΕξ. Ι Γρυπάρης ανέφερε ότι η εφημερίδα “ανέκαθεν έτυχεν υποστηρίξεως υλικής και ηθικής παρά της προξενικής αρχής και της Β. Κυβερνήσεως, εις ην δεν αντεπεκρίθη πάντοτε, ακολουθήσασα και εσχάτως μάλιστα πολιτικήν σφόδρα αντικείμενην εις τα εθνικά ημών συμφέροντα”.

45 Ό.π. , σελ. 102

46 Ό.π., σελ. 96- 106 Η εφημερίδα φέρεται να έχει παυθεί το 1903 και το 1906 για σχόλιά της σχετικά με το ότι οι τουρκικές αρχές δεν προστάτευαν επαρκώς τους ντόπιους πληθυσμούς από τη δράση των Βουλγάρων, ενώ κάποιες φορές δέχθηκε επιτίμηση ή πιέσεις από τις τουρκικές αρχές. Το 1910 ο “Φάρος της Θεσσαλονίκης” παύθηκε, επειδή οι διευθυντές του ήταν Έλληνες υπήκοοι (κάτι που απαγόρευε ο νέος νόμος περί Τύπου). Ακολούθησαν δικαστικές διώξεις διότι η “η εφημερίς αυτή εδημοσίευσεν άρθρα εξερεθίζοντα τον λαόν”.

47 Ό.π., σελ. 108-109 Επίσης, η “Μακεδονία” (17 Μαρτίου 1912) δημοσιεύει (εν είδει ειρωνικού σχολίου) “Ευχαριστήριο” της εφημερίδας “Φάρος της Θεσσαλονίκης” προς τους Τούρκους υπουργούς και άλλοι επίσημοι έκαναν συγχαρητήριες δηλώσεις “επί τη πατριωτική αρθρογραφία” της “ελληνοφανούς εφημερίδος” όπως χαρακτηρίζει τον “Φάρο”. Η “Μακεδονία” υποστηρίζει επίσης ότι ο “Φάρος” “ιδρύθη, συντηρείται και θα συντηρηθή ακόμη επί τι διάστημα υπό του Ταμείου του Νεοτουρκικού Κορμιτάτου. Βλ. ό.π. σ. 246

2.4 “ΑΛΉΘΕΙΑ / ΛΑ ΒΕΡΙΤΑ”

Με “μέσον” δόθηκε και η δεύτερη άδεια για ελληνική εφημερίδα.⁴⁸ Το 1903 στον Ιταλό τυπογράφο Σαλβατόρε Μουρατόρι κατάφερε να πάρει την πολυπόθητη άδεια με σκοπό να εκδώσει εφημερίδα με ιταλικό τίτλο (χωρίς να διευκρινίσει αν ολόκληρη η εφημερίδα θα ήταν γραμμένη στα ιταλικά). Στη συνέχεια ο Μουρατόρι συνεταιρίστηκε με τον δάσκαλο και βιβλιοπώλη Ιωάννη Κούσκουρα για να εκδώσουν εξ' ολοκλήρου στην ελληνική την εφημερίδα “Αλήθεια-Λα Βεριτά”.⁴⁹ Το πρώτο φύλλο της «Αλήθειας» εκδόθηκε την Πέμπτη 12 Ιουνίου 1903.⁵⁰ Η προμετωπίδα γράφει «Εφημερίς πολιτική, εμπορική» ενώ από το 1909 και την επανάσταση γίνεται «**εθνική** εφημερίς καθημερινή». Σύμφωνα με τον επί πολλά χρόνια αρχισυντάκτη της εφημερίδας Ιωάννη Μπήτο: *“επωφελούμενη η εφημερίς αυτή του τρομερού μίσους το οποίον είχε εκδηλωθή εκ μέρους των Τούρκων εναντίον των Βουλγάρων, εκανόνισε την αρθρογραφία της κατά τοιούτον τρόπον, ώστε ενώ προήσπιζε δήθεν τα συμφέροντα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα υπέσκαπτε εν τη πραγματικότητι βαθύτατα”*.⁵¹

Την ίδια άποψη φαίνεται να έχει και ο Κώστας Μάγερ: *“Η πολιτική της, καίτοι επιφανειακώς φαίνεται φιλοτουρκική, ήτο ακραιφνώς ελληνική. Προσπάθειά της επίπονος και εντατική ήτο να συνενώσει όλους τους Έλληνες*

48 Ό.π., σ. 116, 125 Υπάρχει μια εκδοχή που αναφέρει ο Κανδυλάκης ότι ο Μουρατόρι χρησιμοποίησε την όμορφη γυναίκα του και την επιρροή που είχε στο χαρέμι ενός πασά της Θεσσαλονίκης. Σε άλλο σημείο, πάντως, ο συγγραφέας αναφέρεται στα απομνημονεύματα του δημοσιογράφου Βασίλη Μεσολογγίτη, σύμφωνα με τον οποίον ο Μουρατόρι απέσπασε το φιρμάνι της άδειας με μεσολάβηση της ιταλικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη.

49Κανδυλάκης, 1995

50Κανδυλάκης, 1998, σελ. 125 Στο πρώτο κύριο άρθρο της η εφημερίδα εκφράζει την ευγνωμοσύνη στον Σουλτάνο Αβδούλ Χαμίτ.

51 Ό.π., σελ. 128

της Μακεδονίας, να τους κάμει να αντιληφθούν τους κινδύνους που περιέζωναν την εθνότητά τους και να τους αντιπαράξη έναντι των Βουλγάρων (...)"⁵²

Η συμβολή της «Αλήθειας» στην επιτυχία του Μακεδονικού Αγώνα «αναγνωρίστηκε» και από τους Τούρκους, που την καταδίωξαν πολλές φορές, την έσυραν στα δικαστήρια και τελικά την έπαυσαν.⁵³ Με την αποχώρηση του Ιωάννη Κούσκουρα και των περισσότερων συνεργατών της (οι οποίοι ίδρυσαν την Νέα Αλήθεια, τον Μάιο του 1909) η εφημερίδα διέκοψε για λίγο την έκδοσή της, επανεκδόθηκε τον Αύγουστο του ίδιου έτους και είναι άγνωστο μέχρι πότε συνεχίστηκε η έκδοσή της.⁵⁴

3. Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΟΥ ΤΥΠΟΥ

3.1. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΗΜΕΡΕΣ

Από τις 20 Ιουλίου (7 Ιουλίου) οι εφημερίδες της Θεσσαλονίκης κυκλοφορούσαν με λειψά κομμάτια, εξαιτίας της λογοκρισίας, ενώ παραμονές τις επανάστασης δεν δημοσιεύονταν τίποτα που να προϊδεάζε για τις εξελίξεις.⁵⁵

⁵² Μάγερ, σελ. 42

⁵³ Κανδυλάκης, 1995

⁵⁴ Κανδυλάκης, 1998, σελ. 152

⁵⁵ Μέγας, σελ. 99

Στις 23 Ιουλίου (10 Ιουλίου) 1908 αξιωματικοί τοικοκollούσαν σε διάφορα σημεία της Θεσσαλονίκης προκηρύξεις στις γλώσσες όλων των κοινοτήτων της πόλης, με τις οποίες ανάγγελλαν την κατάλυση του απολυταρχικού καθεστώτος και την ανακήρυξη νέου συνταγματικού πολιτεύματος.⁵⁶ Ένα ενδιαφέρον στοιχείο, που αναφέρει ο Γ. Μέγας, είναι ότι όλες οι προκηρύξεις των Νεότουρκων, πριν και μετά την αποκατάσταση του Συντάγματος, τυπώνονταν στο Τυπογραφείο του Γκαρπολά, στην οδό Σαμπρί Πασά.⁵⁷ Ο κόσμος άρχισε να κατακλύζει τους δρόμους για να ακούσει τις αγορεύσεις των αξιωματικών κατά του τυραννικού καθεστώτος.⁵⁸ Ο παλμός από την Πλατεία Ολύμπου (σημερινή πλατεία Ελευθερίας) μεταφέρθηκε στο Διοικητήριο, ο δήμαρχος της πόλης Αντίλ καλούσε τον κόσμο να συνταχθεί με την επανάσταση, ο βαλής αναγκάστηκε να δηλώσει

⁵⁶ Ό.π.

⁵⁷ Ό.π., σελ. 111. Στο χρονογράφημα του Ν. Γκαρπολά, που δημοσιεύεται στο “Φάρο” της 14ης Ιουλίου με τίτλο “Δια την Ιστορία” αναφέρεται: “Κατά την εκτύπωση μάλιστα της προκηρύξεως, της πρώτης εν Θεσσαλονίκη κυκλοφορησάσης το εσπέρας της Πέμπτης, ότε δε ήτο γνωστή η παραχώρησις του Συντάγματος, εις τα γραφεία του φάρου ευρίσκετο αυτός ο πλήρης μέλλοντος υποπρόξενος του εν τη πόλει μας Ελληνικού Προξενείου και καλός φίλος μου κ. Χαλκιάπουλος, προς τον οποίον μαθόντες την παρουσίαν αυτού οι τα τυπογραφεία μας κατακλύζοντες Τούρκοι αξιωματικοί, απέστειλαν την πρώτην προκήρυξιν δι’ εμού, της οποίας την έκδοσιν εξητωκραύγασαν, με την εντολή όπως διαφυλάξη ως κειμήλιον και ανάμνησιν [...] Χάριν δε της ιστορίας προσθέτω ότι πρώτος μεταφράσας την πρώτην αυτήν έντυπον προκήρυξιν εις την Ελληνικήν, ήτο ο κ. Χαλκιάπουλο!”

⁵⁸ Μελάς. Σελ. 71 Η εφημερίδα Πατρίς των Αθηνών έστειλε αμέσως ως ανταποκριτή της στη Θεσσαλονίκη τον Σπύρο Μελά, ο οποίος κάλυψε με γλαφυρές ανταποκρίσεις το κοσμοϊστορικό γεγονός, ενώ κατάφερε να πάρει αποκλειστικές συνεντεύξεις από τους πρωτεργάτες του Νεοτουρκικού Κινήματος. Να πως περιγράφει την ατμόσφαιρα των ημερών: «Ο όχλος βούιζε γύρω μου, μορφές ακατέργαστες, πρωτόγονες, που είχα πολλές αμφιβολίες αν ξαίραν τι πανηγυρίζουν. (...) κάτω από το ‘Σπλέντιτ’ στ’ ατέλειωτα καφενεία, μικρά και μεγάλα, μα και στους δρόμους, ο κόσμος, από τον ανώτερο Τούρκο αξιωματικό, ως το ξυπόλητο Εβραϊόπουλο, που πουλάει καβουρντισμένα μύγδαλα, σκυμμένος, καθισμένος, όρθιος, ακουμπώντας στον τοίχο ή σ’ ένα δέντρο, διαβάζει, έστω και συλλαβίζοντας. Τι; Όποιο έντυπο βρει- προ πάντων παραρτήματα. Και βγαίνουν κάθε δέκα, κάθε πέντε λεπτά... Το περίεργο ήταν ότι δεν τα βγάζαν δημοσιογράφοι. Τα περισσότερα τὰ διναν στην κυκλοφορία οποιοδήποτε, προπάντων Εβραίοι, που οργάνωσαν στη στιγμή ολάκερη βιομηχανία. Σερβρίζαν ειδήσεις απ’ όλο τον κόσμο, από το Λονδίνο, από το Παρίσι, το Βερολίνο, την Αθήνα, τη Σόφια- τηλεγραφήματα σπαρταριστά, όλα για την επανάσταση, που το τηλεγραφείο δεν τα ήξαιρε καθόλου. Τα πιο απίθανα, τα πιο φανταστικά, τα πιο τερατώδη πράγματα περνούσανε για ειδήσεις αυθεντικές».

πίστη στο Σύνταγμα.⁵⁹ Η πίεση του Κομιτάτου και του πλήθους που συντασσόταν με αυτό άρχισε να εντείνεται, η Πύλη “Βομβαρδίστηκε” με τηλεγραφήματα που καλούσαν το Σουλτάνο να ανακηρύξει το Σύνταγμα, με αποτέλεσμα, στις 2 μετά τα μεσάνυχτα να φτάσει στη Θεσσαλονίκη το πολυπόθητο τηλεγράφημα (με ημερομηνία 11 Ιουλίου, σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο/ 24 Ιουλίου με το Ιουλιανό):

*“Επί τη εκδηλωθείση υπό του λαού επιθυμία και διαταγή της Α.Μ. Του Σουλτάνου, το Σύνταγμα, το διακηρυχθέν την 11 Δεκεμβρίου 1876, και το οποίο ανεβλήθη δια λόγους τινάς, αποκαθίσταται εκ νέου. Η Γενική Συνέλευσις (Βουλή και Γερουσία) θέλει συγκληθεί κατά τας διατάξεις του νόμου. Παρακαλώ δε όπως την είδησιν τούτην γνωστοποιήσετε εις τον λαόν. Ο Μέγας Βεζύρης Σαϊτ”*⁶⁰

Από τη νύχτα ο γενικός επιθεωρητής Θεσσαλονίκης Χιλμή πασά είχε ειδοποιήσει τις τοπικές αρχές και τους προξένους ότι το πρωί θα ανακοίνωνε επίσημα την ανακήρυξη του Συντάγματος. Έτσι οι εφημερίδες “Φάρος της Θεσσαλονίκης”, “Asir” “Journal de Salonique” “Eroca” κυκλοφόρησαν το πρωί έκτακτα παραρτήματα όπου δημοσίευαν το τηλεγράφημα⁶¹

- «Αλήθεια», 11 Ιουλίου 1908⁶²

59 Μέγας, σελ.99-114

60 Ό.π., σελ.115

61 Ό.π., σελ.116

62 Βλ. Παράρτημα «Αλήθεια» 11 Ιουλίου 1908

Στις 24 Ιουλίου (11 Ιουλίου) 1908 η «Αλήθεια» κυκλοφορεί με εξάστηλο τίτλο «Ζήτω το Σύνταγμα». Όλη η εφημερίδα είναι αφιερωμένη στο κοσμοϊστορικό αυτό γεγονός πανηγυρίζοντας *“την πραγματοποίησιν ενός πόθου μύχιου, μιας επιθυμίας διακαούς: την παροχή Συντάγματος, εις τον λαόν, συνεπώς την ανύψωσιν του λαβάρου της ελευθερίας”*.

Η “Αλήθεια” αναπαράγει τη ρητορική των διάφορων προκηρύξεων των Νεότουρκων που τοιχοκολλήθηκαν στην πόλη, όπως φαίνεται από τα παρακάτω αποσπάσματα των προκηρύξεων αυτών.

“Απολυτρούμεθα πλέον από τους χειριζόμενους ως ζώα αγελαία επί 32 έτη 35 εκατομμύρια πληθυσμού και μη αποδίδοντας εις αυτόν τα του ανθρώπου δικαιώματα”

“Είνε τριάντα δύο έτη αφότου τριάκοντα πέντε εκατομμύρια ανθρώπων χρησιμοποιούνται ως αγέλαι κτηνών μη τολμώντα να εκδηλώσωσι τον ανθρωπισμό των”

“Δεν γνωρίζετε ότι, όταν αφήνη τις να καταπατώνται τα ιερά της πατρίδος του δίκαια δεν είναι άνθρωπος; Δεν εξανίσταται πλέον η συνείδησις εναντίον τόσων καταπιέσεων;”⁶³

Η εφημερίδα αναφέρεται με τη σειρά της στον εξανθρωπισμό που συνιστά για τους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η ανακήρυξη του Συντάγματος:

“Μας καθιστά ανθρώπους. Διότι δεν είνε δυνατόν να είπωμεν ότι ήμεθα άνθρωποι μέχρι τούδε, αφ’ού δεν μας ήτο δυνατόν να εκδηλώσωμεν των ανθρωπισμόν μας, του

63 Μέγας, σελ. 100

οποίου η πρώτιστη έκφρασις είναι η ελευθερία της σκέψεως, η αποκάλυπτος έκφρασις της γνώμης”

Παρόλο που παρουσιάζει την επαναφορά του συντάγματος ως μια μεγαλοπρεπή δωρεά” του Σουλτάνου “επί τη εκδηλωθείση επιθυμία του λαού” η εφημερίδα ασκεί κριτική εμμέσως κάνοντας λόγο για **“καυστικές ακτίνες του απολυταρχισμού”** που μάραναν το σύνταγμα του 1876, όπως ο ήλιος τα ρόδα. Λίγο παρακάτω αναφέρει:

“Ευγνωμονήσωμεν προς την Α.Μ. Τον Σουλτάνο, διότι εισήκουσε της φωνής του λαού. Εκδηλώσωμεν όμως ανεπιφυλάκτως τον θαυμασμόν μας προς τους αξιωματικούς και τον στρατόν, οι οποίοι υπήρξαν οι σκανπανείς και οι πρόμαχοι των ελευθεριών”.

Προφανώς, ήταν επικίνδυνο το να κάνει κριτική κατά του Σουλτάνου. Από την άλλη, διαβλέποντας ότι το κίνημα των στρατιωτικών δεν είναι περιστασιακό αλλά έχει δύναμη, η εφημερίδα φροντίζει να την αναγνωρίσει. Τους παρουσιάζει ως μοναδικό παράδειγμα “ευγενούς διαγωγής” στην ιστορία, γιατί *“επέτυχον του σκοπού των χωρίς ουδέ θρίξ εκ της κεφαλής και του εσχάτου πολίτου να βλαφθεί”*. Και συνεχίζει η εφημερίδα, αναφερόμενη στα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης που υιοθέτησαν, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, και οι ηγέτες του νεοτουρκικού κινήματος κατά τις πανηγυρικές τους ομιλίες, την ημέρα της επανάστασης:⁶⁴

⁶⁴ Bozarslan, σελ. 21 Η 24η Ιουλίου χαιρετίστηκε, τόσο στην Κωνσταντινούπολη όσο και στο Παρίσι, ως “η δευτέρα Γαλλική Επανάσταση” ή αλλιώς “η Γαλλική Επανάσταση της Ανατολής”

“Κατά μέρος ούτε θέμενοι πάσαν ταπεινήν ιδέαν φυλετισμού, υπεράνω πάντων υψώσαντες τα σύμβολα της ελευθερίας της αδελφοσύνης και της ισότητας προέταξαν τα στήθη τους”

Η εφημερίδα δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα της ελευθερίας έκφρασης, φανερώνοντας τις καταπιέσεις που δέχονταν (κυρίως) οι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί της Αυτοκρατορίας.

“Ουδείς έχει το δικαίωμα να θέσει την παλάμην επί του στόματός μας, ουδείς έχει το δικαίωμα να θέσει την χείρα εις το περιλαίμιον μας και να μας ρίψη εις τα τάρταρα των φυλακών, διότι ετολήσαμεν να εκφράσωμεν μετά θάρρους συναισθήματά μας”

Η “Αλήθεια” δημοσιεύει ολόκληρη την προκήρυξη των αξιωματικών, την “τοιχοκολληθείσα” αναγνωσθείσας και ενθουσιάσασαν των λαόν” και διαβλέπει ότι “το έγγραφο αυτό έχει ιστορικήν αξία”⁶⁵ Επίσης, δημοσιεύει λεπτομερέστατη περιγραφή των γεγονότων της ημέρας η οποία καταλαμβάνει το σύνολο των σελίδων της:

“Αν ειπή τις ότι 30.000 άνθρωποι συνήχθησαν εις το Διοικητήριον δια να ακούσωσι την ανακήρυξιν του Συντάγματος, θα είνε πάντοτε πολύ κατώτερος της αληθείας”

“Η πλατεία Όλυμπος μετωνομάσθη σήμερον εις πλατείαν της Ελευθερίας. Η 11η Ιουλίου 1908 ανεκηρύχθη εθνική εορτή και

⁶⁵ Βλ. Παράρτημα «Αλήθεια» 11 Ιουλίου 1908

θα εοράζεται κατά παν έτος εις ανάμνησιν του χαρμόσυνου γεγονότος της ανακηρύξεως του Συντάγματος”.

▪ «Φάρος», 14 Ιουλίου 1908⁶⁶

Στις 27 Ιουλίου (14 Ιουλίου) 1908 ο Φάρος κυκλοφορεί με πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο **ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΣ**. Χρησιμοποιεί οξείς χαρακτηρισμούς κατά του απολυταρχικού καθεστώτος, στρέφοντας όμως τα βέλη της κριτικής περισσότερο στην κρατική μηχανή παρά στο Σουλτάνο,

“απελευθερώσαντος από του προαιωνίου Μοναρχικού ζυγού εκατομμύρια όλα ειλώτων, οίτινες εδούλευον χωρίς ουδέν να απολαμβάνουν, όχι εις έναν Μονάρχην, αλλ’εις χιλιάδας άλλων τυραννίσκων οποίοι ήσαν ως πολλοί πρώην Κυβερνητικοί υπάλληλοι και ουδέ ετόλμα καν να υψώση φωνήν διαμαρτυρίας διότι τοιούτον τι θα του εστοίχιζε την ζωή (....) πολλοί δε υπάλληλοι έκλεπτον αναφανδόν μη δίδοντες λόγον εις ουδένα και ο λαός εστέναζε καταθλιβόμενος δια διαφόρων καταπιέσεων ιδίως δε δια της δικαιοσύνης ήτις ήτο παροδία ταύτης (...) Πάντες οι κλάδοι της δημοσίου υπηρεσίας είχαν παραλύση”

Εκφράζοντας το αίσθημα αγανάκτησης των Νεότουρκων κατά της Ευρωπαϊκής Επιτροπείας στη Μακεδονία, ο “Φάρος” σημειώνει:

“το Οθωμανικόν Κράτος εφείνετο μόνον ως παράδεισος δια τους ξένους, οι οποίοι έχαιρων ιδίων προνομίων και ήσαν

66 Βλ. Παράρτημα, «Φάρος», 14 Ιουλίου 1908

δια τους Οθωμανούς υπηκόους τυραννίσκοι διότι προ του τελευταίου αλύτου ξένου υπηκόου έτρεμον δικασταί και υπάλληλοι. (...) Εν Μακεδονία η Ευρώπη βλέπouσα την χώραν ταύτην καταλληλοτέραν δια τα κατακτητικά αυτής σχέδια έδειξεν **δήθεν ενδιαφέρον** τι, και δια μεταρρυθμίσεων επεχείρησε την βελτίωσιν της καταστάσεων αλλ' ουδέν πρακτικόν αύται επέφερον αποτέλεσμα ή την επιβολήν φόρων και κατεστήσαν τον βίον ακριβόν και σχεδόν αβίωτον ώστε να προκαλέσουν την **αγανάκτησιν** των κατοίκων, οι οποίοι ευτυχεστέρους εαυτούς ήρξαντο να θεωρούν υπό το πρώην μοναρχικόν καθεστώς ή υπό το δήθεν δια των μεταρρυθμίσεων βελτιωθέν”.

Ο “Φάρος” κολακεύει τον Στρατό και άρα το νέο καθεστώς:

“Ο στρατός έσωσε της πατρίδος την ύπαρξιν και εξησφάλισε το μέλλον αυτής(....) Πρωτοφανές δια την ιστορίαν γεγονός αποτελεί **αναίμακτος κατάργησις Μοναρχίας** αιώνων αριθμούσης βίον και ανακήρυξις του Συντάγματος, του μόνου δια λογικά όντα πολιτεύματος, του μόνου **καθιστώντος υπευθύνους δια τας πράξεις των όχι μόνον τους αρχομένους αλλά και τους άρχοντας.** (...) Στρατός και λαός συναδελφωνέντες έσωσαν το μέλλον της Τουρκίας δι' αιώνας τους άπαντας. **Υπό το Σύνταγμα μόνον η Τουρκία θα δυνηθή να καταστήση ισχυρά** ώστε να εμπνέη τον φόβος και τον σεβασμόν”.

Καταγγέλλει τη δράση ομάδων στη Μακεδονία, “φωτογραφίζοντας” τους Βούλγαρους:

“την Μακεδονίαν, την Ελληνικωτάτην χώραν, εδήουν, ελεηλάτουν και ετρομοκράτουν δολοφόνοι, απόγονοι του Κρούμου καταστρέφοντες αυτήν και τους πληθυσμούς αυτής υλικώς και ηθικώς. (...) δια σωμάτων υπό Βουλγάρους αξιωματικούς αυτήν την τάξιν εν Μακεδονία ετάραξε δια σφαγών και διώξεων και εδημιούργησε δι’ αυτήν έκτροπον κατάστασιν ώστε εν αμύνη ευρισκόμενοι οι Οθωμανικοί και Ελληνικοί αυτής πληθυσμοί και σώματα εξ εγχωρίων συνεκρότησαν και τοιαύτα εκ φιλελευθέρων Ελλήνων εξ Ελλάδος εξήλθον”

Υπερασπίζεται τη δράση των ελληνικών δυνάμεων στη Μακεδονία:

“Τα ελληνικά δε σώματα ιδίως τα τε εξ εγχωρίων και τα εξ Ελλάδος εισελθόντα προστάτευσαν την ζωήν, τιμήν και περιουσίαν όχι μόνον των ομογενών αλλά και αυτών των Τούρκων και ουδέποτε ενεπνεύσθησαν υπό του αιμοχαρούς εκείνου μένους υπό του οποίου ενεπνέοντο τα Βουλγαρικά τα οποία έσφαζον γυναίκας και παιδιά, έψινον ζώντας και ητίμαζον και εν γένει οργιάζον”.

Εκφράζει προσδοκίες για ένα καλύτερο μέλλον για όσους υποστήριξαν την Επανάσταση:

“Η ανακήρυξις του Συντάγματος έσωσε τους εν Τουρκία διαβιούντας λαούς οίτινες δικαίως πανηγυρίζουν και

εορτάζουν την απολύτρωσιν αυτών από του μοναρχικού ζυγού, δείξαντες ότι είνε άξιοι ευτυχέστερου μέλλοντος και καλλητέρας τύχης δια της συμπεριφοράς των ταχθέντες παρά το πλευρόν του εξεγερθέντος στρατού του σώσαντος αυτούς και δικαίως ούτοι φωνάζουν σήμερον”.

Το φύλλο της 14ης Ιουλίου είναι εξολοκλήρου αφιερωμένο στους πανηγυρισμούς του λαού. «Η λαμπαδοφορία των Ελλήνων -Πρωτοφανές μαγευτικόν θέαμα» είναι ο τίτλος του εκτενούς κειμένου που καταλαμβάνει τη 2^η και 3^η σελίδα. Η εφημερίδα δημοσιεύει τα άρθρα του Συντάγματος του 1876. Στους λόγους που εκφώνησε ο αρχισυντάκτης του Φάρου Δρακόπουλος αποτυπώνονται οι προσδοκίες απο το Σύνταγμα:

(....) ιδού σήμερον οι Έλληνες εν αδελφική συμπνοία μετά των Οθωμανών όχι μόνο διαβιούν αλλά και την κοινήν αυτών ελευθερίαν ζητούν, δώσαντες χείρα αδελφοποιήσεως και κοινής συνεργασίας δια το μέλλον, προς το κοινόν συμφέρον αμφοτέρων και δια το μεγαλείον του Τουρκικού Κράτους.

Ο “Φάρος” επιχαίρει και για την Ελευθερία του Τύπου και αφήνει μια αιχμή για το ανταγωνιστικό φύλλο της “Αλήθειας”

“Υπό την λογοκρισίαν υπήρξε ο «Φάρος» οδηγός και διδάσκαλος, της ομογενείας, φαντάζεται δε έκαστος τι θέλει είσθαι μετά την κατάργησιν ταύτης, τούτο δεν πάσα τις, μη εθελοτυφλών, δύναται να κρίνει εκ των δύο φύλλων των μέχρι τούδε άνευ λογοκρισίας εκδοθέντων και μάλιστα ότι ο

Φάρος θα είναι καθημερινός και πάλιν τα πρωτεία εις τούτο έχων”

3.2. Η ΔΙΑΨΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΔΟΚΙΩΝ

Δεν πέρασαν παρά μερικές ημέρες ηρεμίας και συναδέλφωσης μετά την Επανάσταση των Νεότουρκων και την κήρυξη του Συντάγματος. Σχεδόν αμέσως παρατηρήθηκε αιφνίδια υποτροπή της πολιτικής κατάστασης και έξαρση των εθνικών ανταγωνισμών μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, με καταλήψεις εκκλησιών και εκθροπραξίες, γεγονός που κατά τον Βακαλόπουλο φανερώνει την πρόωρη αποτυχία του Νετουρκικού Κινήματος.⁶⁷ Στην προσπάθεια να διατηρήσουν την τάξη και να επιβληθούν, οι Νεότουρκοι άλλοτε κρατούν παθητική στάση και άλλοτε ξεσπούν με βιαιότητα στους πληθυσμούς της Μακεδονίας.⁶⁸

Τον Οκτώβριο του 1908 η ελληνική κοινότητα διατύπωσε ένα πρόγραμμα σε υπόμνημα που δημοσίευσε ο «Φάρος». Ζητούσε κάποιες διευκολύνσεις (άδειες εξόρυξης μεταλλευμάτων, υποθήκες, ελεύθερη εισαγωγή μηχανημάτων, κανονισμούς περί διαβατηρίων, μεταρρυθμίσεις στα τελωνεία δικονομικά θέματα, διοικητικές μεταρρυθμίσεις) και επισήμαινε την ανάγκη να διαφυλαχθεί το ελληνικό στοιχείο στη Μακεδονία, ως αυτόνομη οντότητα, καθώς και να διατηρηθούν τα υφιστάμενα προνόμια του πατριαρχείου.⁶⁹

Στις 5 Οκτωβρίου (22 Σεπτεμβρίου) 1908 η Βουλγαρία ανακηρύσσει την ανεξαρτησία της και προσαρτά την Ανατολική Ρωμυλία, ενώ μια μέρα

67 Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Το νεοτουρκικό κίνημα και ο ελληνισμός (1908-1912)- Οι ιστορικές καταβολές στη Μακεδονία*, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2002, (Εφεξής Βακαλόπουλος, 2002), σελ. 154

68 Για παράδειγμα, το δεύτερο δεκαήμερο του Ιουλίου έπειτα από απαγωγή δύο κομιτατζιδών από το ελληνικό αντάρτικο σώμα οι Νεότουρκοι βιαιοπραγήσαν κατά των ελληνικών πληθυσμών της Γευγελής. Ηρόδοτος 165

69 Dakin, σελ. 515

αργότερα η Αστροουγγαρία ανακοινώνει την προσάρτηση της Βοσνίας Εργζεγοβίνης και η Κρήτη ανακοινώνει την απόφασή της για ένωση με την Ελλάδα.⁷⁰

3.2.1 Ο ρόλος του Κομιτάτου

Στις 18 Οκτωβρίου (5 Οκτωβρίου) 1908, είχε πραγματοποιηθεί στη Θεσσαλονίκη, το πρώτο συνέδριο του Κομιτάτου, που αποφάσισε να δημιουργήσει δομή πολιτικού κόμματος, να διατυπώσει προεκλογικό πρόγραμμα και να διαμορφώσει ιδεολογία.⁷¹

▪ «Αλήθεια» 25,26 Οκτωβρίου 1908⁷²

Λίγες μέρες αργότερα, στις 7 και 8 Νοεμβρίου (25 και 26 Οκτωβρίου) 1908 η Αλήθεια αναδημοσιεύει στα ελληνικά την πολιτική διακήρυξη που δημοσίευσε στον παρισινό τύπο ο καθηγητής του πανεπιστημίου Αθηνών Νεοκλής Καζάζης, με τίτλο “Οι Έλληνες υπό το Νέο Καθεστώς”.⁷³ Αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι η εφημερίδα τολμά να δημοσιεύσει ένα κείμενο που εκφράζει σκεπτικισμό απέναντι στο νέο καθεστώς, τρεις μόλις μήνες μετά την επανάσταση. Αναφέρει μεταξύ άλλων η “Αλήθεια”, δια του Καζάζη:

*“Το ότι τα νεοτουρκικά Κομιτάτα ποιούσι χρήσις της ισχύος
τόσον στιβαρώς όσον μία Κυβέρνησις παγία, τούτο εννοείται,
Αλλά το ότι η δράσις εξέρχεται πέραν του ορίου τούτου,
ιδού τι δύναται να προξενήση ανησυχίαν. Εξάλλου δεν*

⁷⁰ Μέγας, σελ. 211

⁷¹ Ό.π., σελ. 213

⁷² Βλ. Παράρτημα, “Αλήθεια” 26 Οκτωβρίου 1908,

⁷³ Μέγας, σελ. 271. Σε μια περίοδο που όλοι ζητωκραύγαζαν υπέρ του κομιτάτου ο Καζάζης διατύπωσε σοβαρές επιφυλάξεις

έπρεπε να αφεθή εις τας αντιδραστικές τάξεις να υπερτερώσιν. (....) και πρέπει οι φιλελεύθεροι Τούρκοι να προφυλάκωσι την χώραν των κατά των αντιδραστικών αποπειρών των, δια να αποφύγωσι τη εις τας χειροτέρας ημέας του παρελθόντος επάνοδος.”

3.2.2 Οι εκλογές

Κατά τους δύο τελευταίους μήνες του 1908 ολόκληρη η Μακεδονία παρουσίαζε εικόνα αναρχούμενης επαρχίας. Η κατάσταση χειροτέρευε και λόγω της προεκλογικής περιόδου, καθώς οι Νεότουρκοι και οι χριστιανικές εθνότητες είχαν αποδυθεί σε μια χωρίς προηγούμενο εκστρατεία για την όσο το δυνατόν ευρύτερη αντιπροσώπευση τους στην Οθωμανική Βουλή.⁷⁴ Ο τρόπος διεξαγωγής των εκλογών, με προαποφασισμένα τα άτομα που θα αντιπροσώπευαν ως εκλέκτορες τα διάφορα σαντζάκια στη Βουλή, προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια τόσο των Ελλήνων όσο και των Βουλγάρων.⁷⁵ Οι εκλογές στον μακεδονικό χώρο διεξήχθησαν μέσα σε κλίμα απειλών, εκβιασμών, ψυχολογικής και σωματικής βίας.⁷⁶

- «Αλήθεια», 3 Νοεμβρίου 1908⁷⁷

⁷⁴ Βακαλόπουλος, 2002, σελ. 176

⁷⁵ Dakin, σελ. 517 Οι εκλογές αυτές υπήρξαν πραγματικά περίεργες. Τα πρόσωπα τα οποία θα αντιπροσώπευαν τα σαντζάκια είχαν συμφωνηθεί από τα διάφορα κόμματα πριν καν ξεκινήσουν οι εκλογικές διαδικασίες. Ψηφοφόροι πρώτου βαθμού ήταν άνδρες άνω των 25 ετών. Ομάδες 250-750 ατόμων αντιπροσωπεύονταν από έναν ψηφοφόρο δεύτερου βαθμού. Ομάδες 100-300 ψηφοφόρων δεύτερου βαθμού έστελναν έναν αντιπρόσωπο στη Βουλή.

⁷⁶ Βακαλόπουλος, 2002, σελ. 184

⁷⁷ Βλ. Παράρτημα, “Αλήθεια”, 3 Νοεμβρίου 1908

Τα αποτελέσματα των εκλογών ανακοινώθηκαν στις 12 Νοεμβρίου (30 Οκτωβρίου 1908). Τέσσερις μέρες αργότερα, στις 16 Νοεμβρίου (3 Νοεμβρίου) 1908, η “Αλήθεια” δημοσιεύει άρθρο με τον χαρακτηριστικό τίτλο **ΗΠΑΤΗΘΗΜΕΝ** με το οποίο στηλιτεύει τις εκλογικές παρανομίες και διαπιστώνει ότι οι διακηρύξεις περί ίσων δικαιωμάτων ήταν ένα κενό γράμμα:

«Σειρά αλλεπαλλήλων από της ιστορικής του Ιουλίου ημέρας λυπηρών γεγονότων και δη των απανταχού της Αυτοκρατορίας ανήκουστων εκλογικών παρανομιών δι' ων υπό των δια κενών και μόνον λόγων, επαγγελλομένων ημίν δικαιοσύνην και ισότητα, επιζητείται η όσον το δυνατόν ολιγώτερων Ελλήνων βουλευτών αποστολή, δι' ευνόητους λόγους, εις την οσονούπω συγκαλουμένην βουλήν, εμβάλλουσιν και δικαίως πάνυ εις σοβαράς σκέψεις πάντα ορθοφρονούντα, πάντα και τον κοινόν νουν κεκτημένον Ελληνα περί της τύχης του εθνικού αυτού μέλλοντος, της εθνικής αυτού υποστάσεως”.

Τόση είναι η απογοήτευση της εφημερίδας που λίγους μήνες μετά την ανακήρυξη του Συντάγματος, συγκρίνει το γεγονός με την Άλωση της Πόλης:

“τολμώμεν να είπωμεν ότι η 11^η Ιουλίου του 1908 είναι συμπλήρωμα της 29^{ης} Μαΐου του 1453 ως επιζητούσα παντί μέσω να καταστρέψει και (...) να εκμηδενίση παν ότι εθνικόν δίκαιον και ιερόν εσεβάσθη η απαισίου μνήμης ημέρα” (....) η επιφανής της 11^{ης} Ιουλίου, ημέρα η εν τη πρώτη ημών μέθη

της χαράς, ως ημέρα αναστάσεων και απελευθερώσεως από του σιδηρού της δουλείας ζυγού υπό σύμπαντος του έθνους χαρακτηρισθείσα. Έμελλε να χρησιμεύση δια το ημέτερον έθνος ως αφετηρία νέων δοκιμασιών και πικριών. (...) τον αγώνα της εξοντώσεως έμελλε να διαδεχθή αγών μισαρώτερος, αγών συνταγματικών αυθαιρεσιών και πρωτοφανών παρανομιών εις βάρος του έθνους ημών. (....) Τις ποτέ ήλπιζεν ότι οι ήρωες της Ρέσνης (...) οι άγγελοι της ειρήνης, της ισότητος και της ελευθερίας, θα έμενον σήμερον απλοί θεαταί, αν μη και συνεργάται των απανταχού του κράτους υπ'αυτών των συνταγματικών αρχών τελουμένων ανηκούστων παρανομιών; Που αι περι ισότητος χρυσαί δοθείσαι ημίν ελπίδες; Που αι περί απαραβίαστου της προσωπικής ελευθερίας πομπώδεις υποσχέσεις, αφού αναίτιως όλως ερρίφθησαν εις τας φυλακάς άτομα ζητούντα το δίκαιον αυτών;”

Πίσω από τις εκλογικές μεθοδεύσεις που είχαν ως αποτέλεσμα την ελαχιστοποίηση του αριθμού των Ελλήνων βουλευτών στην οθωμανική βουλή, η εφημερίδα διαβλέπει προσπάθεια αφομοίωσης των Ελλήνων ως εθνικής ομάδας και προειδοποιεί: “ιδού η Ρόδος ιδού και το πήδημα, και ίδωμεν τις έσται ο μετανοών”

“(...) επί τη ελπίδι ότι θα υπερισχύσωσι και θα κρατήσωσιν ημών εν τη βουλή και ουτω θα κατορθώσωσι μετά παρέλευσιν ετών τινών να αφομοιώσωσιν ημάς, εκ των προτέρων άπαξ

δια παντός έστωσαν βέβαιοι ότι αέρα δέρουσιν. (...) δεινήν απάτην απατώνται (...) τω 20ώ αιώνα, οπότε είνε πλέον αργά, πολύ αργά, διότι το εθνικόν αίσθημα, η εθνική συνείδησις τοσούτον αφυπνισθή και τοσούτον ζωηρόν κατέχει το ιερόν πυρ, ώστε ούτε πυρ, ούτε σίδηρος, ούτε αρχαί, ούτε εξουσίαι, ούτε ετέρα ανθρώπινη δύναμις δύναται να καταπνίξη και να κατασβέση”.

Η εφημερίδα κατακεραυνώνει τα εκλογικά τεχνάσματα των Τούρκων που:

“ου μόνον την οριστικήν της πατρίδος αποκατάστασιν δυσχαιρένουσιν, αλλ’ όπερ και σπουδαιότερον, άδηλον και χαώδες το μέλλον αυτής δια των ιδίων χειρών προπαρασκευάζουσιν, ίσως δε και τον τάφον αυτής κατορύττουσιν”.

▪ «Φάρος», 5 Νοεμβρίου 1908⁷⁸

Σε εντελώς διαφορετικό τόνο ο φιλονεοτουρκικός «Φάρος», κυκλοφορεί την μεθεπομένη 18 Νοεμβρίου (5 Νοεμβρίου 1908) με τίτλο του κύριου άρθρου «Η ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ» και προσπαθεί να εξευμενίσει τα πνεύματα, κάνοντας λόγο για παρεξήγηση μεταξύ Μωαμεθανών και Ελλήνων που εκτυλίσσεται από των στηλών των Ελληνικών και Τουρκικών εφημερίδων.

«Παρεξηγήθη η ελληνική φωνή υπέρ των καταπατουμένων δικαίων του Ελληνικού εθνισμού και εις την νόμιμον και

78 Βλ. Παράρτημα, «Φάρος» 5 Νοεμβρίου 1908

δικαίαν και πατριωτική διαμαρτυρίαν απεδόθη χαρακτηρισμός όστις παν άλλο ή δίκαιος είναι. (...) Ακριβώς η σκέψις, όπως μη δημιουργηθή χάος, διαχωρίζον τους Έλληνας και Τούρκους, ηνάγκασε τους πρώτους να καταδείξουν εις τους δεύτερους ότι η τοιαύτη των προς αυτούς πολιτεία κατά τας εκλογάς δεν ήτον η δυναμένη να τηρήση αδιαρρήκτους τους δεσμούς της αδελφικής συμβιώσεως.(...) οι Έλληνες ηρχίσamen να φωνάζωμεν υπέρ του απολύτως αθίκτου των πολιτικών ελευθεριών.

Λίγο παρακάτω ο “Φάρος” εκφράζει μια ιδέα που είχαν ενστερνιστεί εξέχουσες προσωπικότητες της Ελλάδας και της ελληνικής κοινότητας της Μακεδονίας, ότι δηλαδή η ισχυροποίηση των κοινοβουλευτικών και δημοκρατικών θεσμών θα δημιουργούσε ένα ισχυρό Ανατολικό κράτος, όπου ο ελληνισμός θα καλούταν να διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο, λόγω της αριθμητικής, πνευματικής και πολιτιστικής του υπεροχής και της οικονομικής και εμπορικής του ισχύος, οδηγώντας σε αφομοίωση των Τούρκων και τη μεταβολή της Αυτοκρατορίας σε νέο Βυζάντιο.⁷⁹ Γράφει λοιπόν ο Φάρος της 5ης Νοεμβρίου 1908:

“Ελληνισμός με πλήρη πολιτικήν ελευθερίαν και ίσος εις πάντα με τους κυρίαρχους της χώρας ταύτης είνε η μεγαλειτέρα εγγύησις δια την εδραίωσιν του Συνταγματικού πολιτεύματος και την εξασφάλισιν της πατρίδος από πάντες εσωτερικού εχθρού».

⁷⁹ Μέγας, σελ. 270

Ο «Φάρος» περιγράφει έναν θολό πολιτικό ορίζοντα. Φοβάται ότι το νέο, συνταγματικό πολιτικό καθεστώς δέχεται απειλές πανταχόθεν και τονίζει ότι σε αυτή τη συγκυρία δεν πρέπει να δημιουργούνται παρεξηγήσεις μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων αλλά θα πρέπει να επιστρέψει το κλίμα ενθουσιασμού *«όστις εκυριάρχει επί πάντων κατά τας πρώτας ημέρας της επιτελέσεως του μεγάλου αυτών(σ.σ. των Νεότουρκων) έργου»*.

▪ «Αλήθεια» 9 Νοεμβρίου 1908⁸⁰

Στις 22 Νοεμβρίου (9 Νοεμβρίου) 1908 η Αλήθεια αναδημοσιεύει πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο “ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΚΉΡΥΞΙΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ” (δημοσιευμένο Εν Παδούη, Οκτώβριος, διάλεξη Σ. Γκοτζαμάνη στον Εθνικό Σύνδεσμο). Σε αυτό, σημειώνεται ότι διαψεύσθηκε η προσδοκία που είχε δημιουργηθεί, ότι δηλαδή το Σύνταγμα θα μετρίαζε κάποια “εγγενή” χαρακτηριστικά των Τούρκων:

“έσχε πάντοτε την πεποίθησιν ότι οι σθεναροί και όντως αξιοθαύμαστοι εκείνοι άνδρες αναπηδήσαντες από της βαθμίδος του τουρκικού πολιτισμού θα εξεύρωσι την οδο ίντα συμβιβάσωσι το απολυταρχικόν του οικογενειακού των Τούρκων οργανισμού, προς το φιλελεύθερον πολίτευμα, τον νόμον της θεοκρατίας προς το λαϊκόν κράτος, το φιλαρχικόν και φιλοτυραννικόν του χαρακτήρος της τουρκικής μάξης προς την ισότητα των ατόμων, τον εθνισμόν των προς τα των άλλων δίκαια”. Δεν παρήλθε χρόνος και αλλεπάλληλα

80 Βλ. Παράρτημα “Αλήθεια” 9 Νοεμβρίου 1908

γεγονότα διαψεύδουσιν εν μέρει τα υπερβολικάς ελπίδας.

Ο χρόνος διδάσκει. Όζι όμως και δια τούτο πρέπει να απελπιζώμεθα”.

Όπως και στο άρθρο του “Φάρου” που είχε δημοσιευτεί λίγες μέρες νωρίτερα, έτσι και εδώ εκφράζεται η άποψη ότι οι Έλληνες θα έπρεπε να έχουν έναν αναβαθμισμένο ρόλο στην Νέα Τουρκία, λόγω του πνευματικού επιπέδου αλλά και της οικονομικής τους ισχύος. Μέσω του άρθρου που αναδημοσιεύει, η εφημερίδα τονίζει στους Νεότουρκους ότι δεν θα καταφέρουν να δημιουργήσουν τη νέα αυτοκρατορία που ονειρεύονται, *«άνευ της ειλικρινούς και άνευ υστεροβουλίας συνεργασίας των συνοίκων λαών»* και ιδιαίτερα *«των μάλλον προωδευμένων και ισχυρών δυνάμεων»* εξ αυτών (*«δεν θα εξεύρωσιν καλλίτερον συνεργάτην του Ελληνισμού»* λέει σε άλλο σημείο) *«αφίνοντες κατά μέρος σωβινιστικές εθνικές ιδέας ή άλλα όνειρα, τα οποία η ιστορία των εθνών κατέδειξεν αληθή ουτοπίαν».*

Στη συνέχεια ο αρθρογράφος κάνει μια ενδιαφέρουσα επισήμανση, σχετικά με την οικονομική και εμπορική δύναμη της Ελλάδας, που σχετίζεται με το γεγονός ότι από τις 8 Οκτωβρίου (25 Σεπτεμβρίου) 1908 το Κομιτάτο ανακοίνωσε τη διακοπή όλων των εμπορικών συναλλαγών με την Αυστροουγγαρία και τη Βουλγαρία.⁸¹

«Οι Ν.Τ. Γνωρίζουσι ότι η σημαία του Ελληνισμού διασχίζει κατά μήκος και πλάτος ου μόνον τα ύδατα της ελληνικής θαλάσσης αλλά επαπειλεί να εκτοπίσει και νέους κολοσσούς εν αυτή ταύτη τη κοίτη των , προσπορίζουσα ηθικά και

81 Μέγας, σελ 211-213

υλικά δια την Ανατολήν κεφάλαια, μόλις δε προ ολίγο η “Neues Wiener Tagesblatt” εν τινί φύλλω της εμαρτύρει ότι η αναγέννησις των πόλεων της Τουρκίας παρά την πίεσιν, είναι έργον των Ελλήνων”.

Παρακάτω, ο αρθρογράφος συνεχίζει να αναδεικνύει τους λόγους για τους οποίους οι Έλληνες αυτοδικαίως θα έπρεπε να έχουν έναν αναβαθμισμένο ρόλο στο νέο Οθωμανικό Κράτος:

(...) νομίζομεν ότι δικαιούμεθα και να απαιτήσωμεν ταύτην (σ.σ. συνεργασία) ως όρο συμβιώσεως, διότι φρονούμε ότι λαός αντιπροσωπεύων πλέον του ¼ μιας χώρας φέρων όλους τους τίτλους της ιστορίας επί ταύτης δικαιούται να απαιτήση ίνα ουδέν άνευ αυτού γίγνεται. Ο Ελληνισμός αισθάνεται ως όρον υπάρξεως την συμμετοχήν εις τας τύχας και τα ευθύνας της Αυτοκρατορίας, καθ’ όσον αύτη είναι η φυσική του πατρίς. Δεν είναι δε ούτε έπηλυσ ούτε μονάς περιφρονητέα. Αι τύχαι της Τουρκίας είναι τύχαι του Ελληνισμού διό ουδείς δύναται μονομερώς να διαθέτη ταύτας».

3.2.3 Η έναρξη των εργασιών της Βουλής

Η Βουλή συνήλθε στις 17 Δεκεμβρίου (4 Δεκεμβρίου) 1908. Εκείνη η ημέρα που κηρύχθηκε γενική αργία στη Θεσσαλονίκη.

Πραγματοποιήθηκε παρέλαση και εκφωνήθηκαν λόγοι υπό τον ήχο κανονιοβολισμών.⁸²

▪ «Αλήθεια» 30 Νοεμβρίου 1908⁸³

Στις 13 Δεκεμβρίου (30 Νοεμβρίου) 1908, τέσσερις μέρες πριν την έναρξη των εργασιών της Βουλής η «Αλήθεια» τιτλοφορεί το κύριο άρθρο της «Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ». Με πολύ οξείς χαρακτηρισμούς περιγράφει την κατάσταση στην οποία περιήλθε η χώρα και δεν παραλείπει να στηλιτεύσει το κατ'επίφασιν συνταγματικό καθεστώς, υπό το οποίο διεξήχθησαν οι εκλογές.

«(...) είνε πλέον δύσκολο να διακρίνει κανείς την οδόν, εις την οποίαν εισελθόν βαδίζει το δύσμοιρον μωσαϊκόν κράτος μας, ούτε και να προσανατολισθή επί της πολιτικής, εσωτερικής και εξωτερικής, την οποίαν ακολουθεί η συνταγματική- αν επιτρέπεται η έκφρασις, αφ'ού δεν απορρέει εκ των σπλάγχων του λαού- κυβέρνησις της χώρας. (...) οι κυβερνήται και οι απ' αυτών εξαρτώμενοι υπάλληλοι ουδ επ'ελάχιστον έδειξαν ότι εμφορούνται συνταγματικών αρχών και μόνον ενδείξεις απολυταρχισμού του χειρίστου είδους βλέπομεν κατά τους τελευταίους μήνας».

Η εφημερίδα διαμαρτύρεται για την επίθεση του τουρκικού καθεστώτος *«εναντίον παντός ό,τι Ελληνικόν: Από του Πατριάρχου μέχρι του*

⁸² Βακαλόπουλος, 2002, σελ. 186

⁸³ Βλ. Παράρτημα, «Η Αλήθεια» 30/11/1908

τελευταίου επισκόπου και από των ιδιαιτέρων προνομίων μας μέχρι των υπό του συντάγματος παραχωρηθεισών και ημίν ελευθεριών».

Η «Αλήθεια» ανησυχεί για την πολιτική αστάθεια και τους διαφαινόμενους αλλεπάλληλους ανασχηματισμούς στο εσωτερικό της κυβέρνησης. Κάνει λόγο για την επίδραση «της αοράτου κυβερνήσεως» άλλης χώρας, η οποία είναι η πραγματική κυβέρνηση, ενώ:

«η συνταγματική- ας την είπωμεν ούτω- κυβέρνηση εις την αδυναμίαν να πράξη τι αντάξιον της αποστολής της και να περιμένη εν αβεβαιότητι την εξέλιξιν των γεγονότων και την ενώπιον της Βουλής παρουσίασιν της, οπότε άνευ αμφιβολίας θα πέση, αν δεν προφθάση να φύγει προτύτερα εκ της αρχής»

Η «Αλήθεια» περιγράφει ένα σκηνικό χάους «στο οποίο κυλιόμεθα», χάος που οφείλεται στο αδιέξοδο με το μπουκοτάζ εναντίον της Αυστρίας, στην προσβολή της αρπαγής της Ανατολικής Ρωμυλίας από μια υποτελή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (δεν κατονομάζει τη Βουλγαρία) «και του εν αυτή τμήματος των ανατολικών σιδηροδρόμων», τις διπλωματικές περιπλοκές «τας οποίας θα επιφέρει πάντως η διαρκώς αναρριπιζομένη ιδέα της εκ νέου κατοχής της Κρήτης» τη στάση που εκδηλώθηκε στην Αραβία... Επίσης σημειώνει ότι ο οικονομικός έλεγχος της Μακεδονίας «εξακολούθη το έργον του», ότι η δημόσια ασφάλεια «έχει διασαλευθη όσον ουδέποτε άλλοτε, (...) αι συμμορίες, σερβικαί και βουλγαρικαί, δεν παύουν να δίδουν αποδείξεις της δράσεώς των» και ότι η Κυβέρνησις δεν φρόντισε

«να δώση εξηγήσεις εις το έθνος, ούτε αι κατά τόπους αρχαί λαμβάνουσι μέτρα όπως εξασφαλίσωσι την τάξιν».

▪ «Φάρος» 8 Δεκεμβρίου 1908⁸⁴

Στις 21 Δεκεμβρίου (8 Δεκεμβρίου), μετά τη Σύνοδο της οθωμανικής Βουλής ο “Φάρος” κυκλοφορεί με πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο «ΠΡΟΣΟΧΗ» ασκώντας δριμεία κριτική στον τρόπο διακυβέρνησης της χώρας. Αφού δικαιολογεί τον Σουλτάνο, μεταθέτοντας τις ευθύνες το για την ανάκληση του συντάγματος στις εισηγήσεις των Συμβούλων και αφού επαναλαμβάνει ότι τα κίνητρα του εξεγερθέντος στρατού ήταν μόνο η φιλοπατρία, αφού δηλαδή φροντίσει να κρατήσει τις ισορροπίες με όλα τα μέτωπα, η εφημερίδα επισημαίνει τον κίνδυνο οι κλίκες:

«να αναφανούν και να διοικούν αυτοί και πάλιν το Οθωμανικόν κράτος, διατηρούντες κατά τύπους το Σύνταγμα και φαινόμενοι ως οι μεγαλύτεροι αυτού υπερασπισταί και εξαπατώντες ούτω και την Βουλήν και τον λαόν και τον Σουλτάνον».

Η εφημερίδα επισημαίνει μια χρόνια παθογένεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που ουσιαστικά ακυρώνει τις συνταγματικές προβλέψεις καθώς οι αυλοκόλακες εξακολουθούν να έχουν εξουσία έναντι των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού, ενώ οι διορισμοί στην κρατική μηχανή γίνονται όχι με βάση την αξία αλλά την συνδιαλλαγή με τους πολιτικούς. Έτσι το συνταγματικό πολίτευμα μοιάζει επαχθέστερου του απολυταρχικού:

⁸⁴ Βλ. Παράρτημα «Φάρος» 8 Δεκεμβρίου 1908

«οι προσονομαζόμενοι Αυλοκόλακες, οι κατορθούντες να λαμβάνουν τα μεγαλήτερα ρουσφέτια, διορίζοντες τους φίλους αυτών εις τας μεγαλητέρας θέσεις και άγοντες και φέροντες τους υπουργούς και βουλευτάς οίτινες δι' αυτών πλέον διορίζουν τους φίλους των υπαλλήλους και συνιστάται ούτω μια συναλλαγή δια της οποίας παύει πλέον αναγνωριζόμενη η ικανότης των υπαλλήλων και ο διορισμός και η προγραφή αυτών εξαρτάται εκ των μέσων τα οποία δύνανται να διαθέσουν είτε προς τους υπουργούς, είτε προς τους βουλευτάς, είτε προς τους περί τον Ηγεμόνα και ούτω εγκαθίσταται η πολιτική συναλλαγή, ήτις πολλάκις το φιλελευθερώτερον Συνταγματικόν πολίτευμα καθιστά επαχθέστερον του πλέον απολυταρχικού”.

Η θεωρούμενη από πολλούς ως “φιλονεοτουρκική” εφημερίδα υποστηρίζει ότι ο λαός εξαπατήθηκε με τις περί των ελευθεριών και δικαιωμάτων υποσχέσεις και εκφράζει την πλήρη απογοήτευσή της για το κατά πόσο μπορεί το Σύνταγμα να αλλάξει την κατάσταση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία:

“Ουδεμίαν βελτίωσιν εις το εν γένει διοικητικόν και δικαστικόν σύστημα δύναται να επιφέρη το Σύνταγμα, ειμή μόνον ότι κατ’ όνομα μετήλλαξε το απαίσιον τέως απολυταρχικόν καθεστώς και κατά τύπους, προς εξαπάτησιν του λαού παραχωρήσαν ελευθερίας και εκλογικά δικαιώματα, ότε οι διοικητικοί και δικαστικοί και στρατιωτικοί υπάλληλοι δεν

οφείλουν τον διορισμό, τη εν τη θέσει παραμονήν και την προαγωγήν αυτών εις μόνην την ικανότητα αυτών και εις την πίστην του καθήκοντος αυτών εκτέλεσιν, διότι ούτω πάντοτε υπέρ την κεφαλήν αυτών θα επικρεμάται ως σπάθη του Δαμοκλέους η μετάθεσις η παύσις ή η μη προαγωγή αυτών και ούτω δεν δύνανται να εκτελέσουν το εαυτών καθήκον ως η συνήδεις αυτών επιτάττει, αλλά πάντοτε θέλουν έχει υπόψιν πως θα φανούν αρεστοίεις τους ισχυρούς αδιαφορούντες αν ούτω **στραγγαλίζεται το δίκαιον του αδυνάτου**, τον οποίο δεν φοβείται διότι **η φωνή αυτού θα είναι φωνή βοώντος εν τη ερήμω**".

▪ “Φάρος” 4 Ιανουαρίου 1909⁸⁵

Από τον Ιανουάριο του 1909 άρχισαν να διαφαίνονται εντονότερα οι αληθινές διαθέσεις των Νεότουρκων απέναντι στο χριστιανικό στοιχείο, με γενίκευση των ανθελληνικών μέτρων σε όλο τον μακεδονικό χώρο.⁸⁶ Στις 17 Ιανουαρίου (4 Ιανουαρίου) 1909 ο τίτλος του «Φάρου» «ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑΙ ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΕΙΣ» είναι χαρακτηριστικώτατος του κλίματος που δημιουργείται απέναντι στη λειτουργία του συντάγματος. Το άρθρο υπογράφει με το ψευδώνυμο Ολύμπιος ανταποκριτής της εφημερίδας στην Ελασσώνα. Το άρθρο κάνει λόγο για “**ατασθαλίας και κατορθώματα απολυταρχισμού των συνταγματικώς πολιτευομένων**” που έχουν

85 Βλ. Παράρτημα, «Φάρος» 4 Ιανουαρίου 1909

86 Βακαλόπουλος, 2002, σελ. 197

δημοσιευτεί κατά καιρούς στις εφημερίδες για άλλες επαρχίες, αλλά μέχρι εκείνη τη στιγμή όχι για την Ελασσώνα, που ξαφνικά ξύπνησε έντρομη

“εκ των χρυσόστικτων του συνταγματικού πολιτεύματος ονείρων”. (....) Δυστυχώς όμως αλεπάλληλα πλήγματα εις τα ζωτικώτερα του Γένους ημών διέψευσαν τας χρυσάς προσδοκίας”.

Η εφημερίδα αναφέρεται σε μικρές παρεξηγήσεις που οδήγησαν σε «ψύχρανσιν των αισθημάτων των δύο λαών και φανατίσωσι την πεπορωμένην συνείδησιν ενίων οπαδών του πρώην καθεστώτος» και τελικά κατέληξαν σε ταραχές. Για παράδειγμα:

«Εν Δομενίκω ραπίζεται περί πλήθουσας αγοράν έντιμος πολίτης, διότι εξετέλεσεν εν τω δικαστηρίω το καθήκον αυτού. Η Ελασσών και η Τσαριτσάνη τρομοκρατείται και απειλείται υπό βεβαίων δυστυχημάτων συνεπεία τριημέρου στρατιωτικής πολιορκίας. Υβρίζεται καπηλικώτατα Αρχιερατικός επίτροπος υπό αξιωματικού εν χωρίω όστις συνταγματικώτατα εγγίζει πολύκροτον εις τα στήθη του πρώτου. Πεινώσιν οι δυστυχείς χωρικοί, διότι οι κτήτωρες των χωρίων αυτών, οι ευπορούντες Μουσουλμάνοι δεν δανείζουσιν νυν, όπως συνείθιζον, τον απαιτούμενον σίτον δια την χειμερινήν διατροφήν της οικογενείας αύτων και τούτω καθότι εψήφισαν υπέρ χριστιανών εκλεκτόρων και όχι υπέρ των κυρίων αυτών. Ληστεία την χώραν λυμαίνεται. Κλοπαι πανταχόθεν ακούονται, αιχμαλοτίσεις δ’επίσης ουκ ολίγαι. Πεισμονή τας διαφόρους

αποφάσεις εκ τω επαρχιακώ συμβουλίω διέπει και φανερά αντιστράτευσις κατά χριστιανικών υποθέσεων παρά προσδοκίαν ενδείκνυται. Επί πάσι δε τούτοις επιτίθησι την φοβεράν κατακλείδα η δολοφονική απόπειρα κατά του γραμματέως του Ελληνικού Προξενείου, η εκφοβίσασα και αναστατώσασα δια των πέντε πυροβολισμών την συνοικίαν ολόκληρον εν τη σιγή της νυκτός».

Η εφημερίδα κάνει λόγο για απογοήτευση και πικρία που νιώθει ο δυστυχής ραγιάς που δοκιμάζεται «εν τω μέσω της ελευθερίας και της ισότητος, της αγάπης και της συδναδελφώσεως, τα οποία επαγγέλλεται το νέον πολίτευμα». Διατυπώνει δε την ευχή οι «γενναίοι αξιωματικοί» και οι «επίλοιποι λογάδες» που συντέλεσαν στην αναγέννηση του Οθωμανικού Κράτους να αποδοκιμάσουν «τας βανδαλικάς πράξεις» τις οποίες αποδίδει όχι στους Νεότουρκους αλλά σε ολίγους θιασώτες της απολυταρχίας. Μια αχτίδα αισιοδοξίας αποτελεί για την ελληνική κοινότητα το άνοιγμα του Κοινοβουλίου,

«εν τω οποίω θα αντηχεί αποτελεσματικώς η φωνή των παραπόνων ημών, εν τω οποίω θα θεσπίζονται νόμοι αναστέλλοντες δια παντός τας επικινδύνους ορμάς, κατά των οποίων προσκόπτει εκάστοτε το ημέτερον σύνταγμα.

Η εφημερίδα δηλώνει ότι στηρίζει τις ελπίδες της στους ευγενείς Οθωμανούς που πρωτοστάτησαν στον αγώνα της μεταπολίτευσης, στους πατέρες του Κράτους, οι οποίοι είναι:

«οι μόνοι δυνάμενοι παρακάμπτοντες τους σκοπέλους και χειριζόμενοι επιδεξίως το πηδάλιον να οδηγήσωσι το υπό κλύδωνος και τυφώνος απειλούμενον συνταγματικόν σκάφος της ημετέρας πατρίδος εις ασφαλείας λιμένα. Στηρίζομεν τας ελπίδας εις αυτούς υπό το κράτος δε της παρηγόρου ταύτης ελπίδος αναμένομεν αισιωτέραν την περαιτέρω εξέλιξιν του συνταγματικού πολιτεύματος».

▪ “Φάρος” 10 Ιανουαρίου 1909⁸⁷

Στις 23 Ιανουαρίου (10 Ιανουαρίου) ο τίτλος του «Φάρου» είναι «ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΡΟΧΩΡΗΤΟΝ» και η πρώτη φράση «Ανυπόφορος ήρχισε να καθίσταται η εν Μακεδονία κατάσταση» προϊδεάζει τον αναγνώστη. Στη συνέχεια η εφημερίδα περιγράφει τις κινήσεις της Βουλγαρικής Εξαρχίας.

«Δεν παρέρχεται ημέρα, χωρίς και νέα να καταγγελθώσιν όργια των Βουλγάρων κατά των Ελλήνων, χωρίς να αποκαλυφθώσι νέα σκευωρίαί κατά του καθεστώτος. (...) Εδώ μεν Βούλγαροι αρχικομιτατζήδες συνέρχονται αναφανδόν εις συνέδριον, όπως θέσωσι τας βάσεις νέου είδους εργασίας προς εξόντωσιν του εν Μακεδονία Ελληνισμού. Εκεί αντιπρόσωποι της Εξαρχίας περιέρχονται ακώλυτοι τα χωρία αδιακρίτως ως προς τα αισθήματα, υφών εμφορούνται οι κάτοικοι και διδάσκουσι διδάγματα κενά, συμβουλεύοντες να μη αναγνωρίσωσι τας συνταγματκάς αρχάς».

87 Βλ. Παράρτημα «Φάρος» 10 Ιανουαρίου 1909

Και συνεχίζει η εφημερίδα, αφήνοντας αιχμές για τη στάση των αρχών του Οθωμανικού κράτους απέναντι στις αυθαιρεσίες των Βουλγάρων:

«Αλλού δε οι χωρικοί εξαπατώμενοι υπό χειμερινών υποσχέσεων, ενθαρρυνόμενοι υπό της ασυγνώστου ανοχής των αρχών, ανοχής η οποία εις τοιαύτας περιστάσεις είναι ταυτόσημος με την αδυναμίας αποθρασυνόμενοι εκ του ύφους των αφειδώς παρ' αυτοίς διανεμόμενων αντιτύπων των εκ Σόφιας εφημερίδων, των οποίων τα άρθρα ήκιστα εις την κατεύνασιν των πνευμάτων συντελούσιν, ή γενόμενοι ακούσια θύματα ασυνείδητου εκμεταλλεύσεως κακουβούλων οργάνων του Κομιτάτου ή της Εξαρχίας ρίπτονται αχαλίνωτοι με την κεφαλήν προς τα εμπρός, προς κατάκτησιν της μεγάλης ιδέας»

Με βάση όλα τα παραπάνω ο «Φάρος» διερωτάται αν τελικά ζούμε “στον 20ό αιώνα ή στους μαύρους χρόνους της μεσαιωνικής εποχής”, **«αν το κράτος αυτό διατελή νυν υπό συνταγματικών ελεύθερον πολίτευμα, καθ’ό η ζωή, τιμή και περιουσία των πολιτών είνε σεβαστή, ή εξακολούθη ακόμη να το διέπη η θέλησις της απολυταρχίας»**. Η δε αναγγελία της ίδρυσης του εξαρχικού σωματείου «Βουλγαρική Μήτηρ» με σκοπό την εγγραφή «όσον το δυνατόν πλειοτέρων μελών ανά τον βουλγαρικών πληθυσμόν της Μακεδονίας» προβληματίζει σφόδρα τον «Φάρο» που διαπιστώνει:

«Ούτω τα πράγματα βαίνουνσι προς το απροχώρητον. Η Κυβέρνησις μένει με τας χείρας εσταυρωμένας και οι Έλληνες βουλευταί αφωνότεροι ιχθύος».

Αναρωτιέται γιατί οι εκ Μακεδονίας Έλληνες βουλευτές «δεν υψώνουσι φωνήν υπέρ της πολυπαθούς των πατρίδως», γιατί δεν εφιστούν την προσοχή του Υπουργείου (χωρίς να είναι σαφές αν αναφέρεται στο ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών ή σε κάποιο Υπουργείο του Οθωμανικού Κράτους) και τους προειδοποιεί:

«Η αποστολή αυτών εν τη Εθνική Αντιπροσωπεία είνει μεγάλη και ιερά. Πως δικνύεται ούτω ελλιπείς εις την εκπλήρωσιν των ανατεθειμένων αυτοίς καθηκόντων; (...) νομίζουν άραγε ότι απαλάσσονται της ευθύνης των συνεπειών; Ημείς δεν τους φανταζόμεθα τόσον αφελείς. Εν πάση όμως περιπτώσει δύνανται να είνε βέβαιοι ότι θα έλθη ημέρα, καθ' ην οι εντολείς των θα ζητήσωσι παρ' αυτών λόγον της τοιαύτης αδιαφορίας, η ημέρα δε εκείνη θα τοις αφήση, αναμνήσεις πολύ ολίγον ευαρέστους. Τοις το προλέγομεν».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα εργασία επιχείρησα να εξετάσω αδρομερώς το πρώτο διάστημα της επανάστασης των Νεότουρκων, όπως παρουσιάστηκε μέσα από τις σελίδες του “Φάρου” και της Αλήθειας. Όπως προέκυψε και από τα αποσπάσματα που επιλέχθηκαν οι δύο ελληνόφωνες εφημερίδες της Θεσσαλονίκης υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό την επαναφορά του Συντάγματος από τους αξιωματικούς του τουρκικού στρατού. Πίστευαν ότι το Σύνταγμα θα μπορούσε να αποτελέσει εγγύηση για την ισονομία όλων των πολιτών, και την ελευθερίας έκφρασης- μείζων ζήτημα για τις εφημερίδες που είχαν υποστεί αυστηρή λογοκρισία και διώξεις. Και οι δύο εφημερίδες προσδοκούσαν ότι η επανάσταση θα έφερνε το τέλος της καταπίεσης και καταπάτησης των δικαιωμάτων των μη μουσουλμάνων. Περίμεναν ακόμη ότι η επανάσταση των Νεότουρκων θα σήμανε την συναδέλφωση όλων των εθνοτήτων της Αυτοκρατορίας, τη λήξη των εκθροπραξιών μεταξύ ελληνικών και βουλγαρικών ανταρτικών δυνάμεων αλλά και το τέλος του οικονομικού ελέγχου και της επιτροπείας από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Μάλιστα είχαν την ελπίδα ότι οι Έλληνες - και επομένως οι εφημερίδες της ελληνικής κοινότητας- θα έπαιζαν έναν ιδιαίτερο ρόλο στο νέο καθεστώς.

Οι προσδοκίες διαψεύστηκαν πολύ σύντομα, όπως φαίνεται μέσα από την αρθρογραφία των επόμενων εβδομάδων. Αντί να παύσουν, οι εθνοτικοί ανταγωνισμοί οξύνθηκαν, με μήλον της έριδος τις χριστιανικές εκκλησίες. Αντί για ισονομία, συνέχισε η παλαιά πρακτική του ρουσφετιού. Αντί για ισοπολιτεία οι νεότουρκοι επιδόθηκαν σε εκλογικά μαγειρέματα. Αξίζει να

σημειωθεί ότι ως αποτέλεσμα της άρσης της λογοκρισίας, οι δύο εφημερίδες έχουν το περιθώριο να χρησιμοποιούν οξεία γλώσσα στην αρθρογραφία τους, επικρίνοντας τα κακώς κείμενα, προσέχοντας πάντως να μη θίξουν ευθέως τον Στρατό και υπενθυμίζοντας πάντα τη συμβολή του στην πολιτειακή αλλαγή.

Τα όσα ανέφεραν οι εφημερίδες στην αρθρογραφία τους κατά το πρώτο διάστημα της επανάστασης των Νεότουρκων αποτέλεσαν “προοικονομία” όσων έμελλε να επακολουθήσουν. Από την άνοιξη του 1909 το Κομιτάτο βγήκε απόλυτα εδραιωμένο από το αντεπαναστατικό κίνημα του Σουλτάνου ενώ στο εσωτερικό του επικράτησαν οι δυνάμεις του τουρκικού εθνικισμού. Ακολούθησε μια σειρά νομοθετημάτων που είχαν ως σκοπό την αποδυνάμωση των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων, ο εποικισμός της Μακεδονίας με μουσουλμανικούς πληθυσμούς από τη Βοσνία, ο βίαιος αφοπλισμός των χριστιανικών εθνοτήτων κλπ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναστασιάδης Γ. *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων. Έκφραση, Θεσσαλονίκη 1994*

Βακαλόπουλος, Κ., *Νεότουρκοι και Μακεδονία 1908-1912*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1951

Βακαλόπουλος, Κ., *Το νεοτουρκικό κίνημα και ο ελληνισμός (1908-1912)- Οι ιστορικές καταβολές στη Μακεδονία*, Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη, 2002

Κανδυλάκης Μ., *Η εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης, Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου, τ.Α' Τουρκοκρατία*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998

Μάγερ, Κ. *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου*, τόμος Γ', εκδόσεις Α. Δημόπουλος, Αθήνα, 1957

Μέγας, Γ., *Η Επανάσταση των Νεότουρκων στην Θεσσαλονίκη*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2003.

Μελάς, Σπ. *Η Επανάσταση του 1909*, ειδική έκδοση για την εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2009 (α' έκδοση Εκδόσεις Μπίρης, Αθήνα 1957)

Dakin, D. *Ο ελληνικός μακεδονικός αγώνας στη Μακεδονία 1897-1913*, Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1996

Bozarslan, H. *Η ιστορία της σύγχρονης Τουρκίας. Από την επανάσταση των Νεότουρκων μέχρι σήμερα*, Σαβάλλας, Αθήνα, 2008

Περιοδικά

«Επτά Ημέρες» της εφημερίδας Καθημερινή, 26.2.1995

«Μακεδονικό Ημερολόγιο», Θεσσαλονίκη, 1992

“Παρατηρητής”, τεύχος 21-22, Θεσσαλονίκη, 1993

Εφημερίδες

«Φάρος της Θεσσαλονίκης»

«Αλήθεια»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΑΛΗΘΕΙΑ»

■ 11 ΙΟΥΛΙΟΥ 1908 “ΖΗΤΩ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ”

“Αδελφοί! Χαρώμεν χαράν μεγάλην! Την στιγμήν αυτήν, καθ’ ην χαράσσομεν τα γραμμάς ταύτας ο βαρὺς γδούπος των τηλεβόλων εξαγγέλλει την πραγματοποιήσιν ενός πόθου μύχιου, μιας επιθυμίας διακαούς: την παροχή Συντάγματος, εις τον λαόν, συνεπώς την ανύψωσιν του λαβάρου της ελευθερίας. Αδελφοί εις την στιγμήν αυτήν της υπέρτατης ευτυχίας, καθ’ ην τα δάκρυα αναβλύζουσιν άφθοντα εκ του βάθους της ψυχής, καθ’ ην τα πρόσωπα αστράπτουσι εξ αγαλλιάσεως, λησμονήσωμεν τα μίση, λησμονήσωμεν τα πάθη και παραδοθώμεν ανεπιφυλάκτως εις την απόλαυσιν της μεγαλοπρεπούς δωρεάς, την οποίαν, επί τη εκδηλωθείση επιθυμία του λαού, παρέσχεν η Α.Μ.ο Σουλτάνος εις το Κράτος. Το Σύνταγμα της 11 Δεκεμβρίου 1876, το οποίον δια μία ν και μόνην ημέραν έζησε, εξανθήσαν όπως τα ρόδα, υπό τας καυστικές ακτίνας του απολυταρχισμού, επανέρχεται εν ισχύ. Μετά τινάς ημέρας εν Κωνσταντινουπόλει ο λαός θα έχη τους αντιπροσώπους του, οι οποίοι θα μεριμνώσιν υπέρ της ευημερίας, της προόδου, της αναπτύξεως του τόπου και θα [...] ακοίμητοι τας συνταγματικές ελευθερίας του πολίτου”.

(....) “Μας καθιστά ανθρώπους. Διότι δεν είνε δυνατόν να είπωμεν ότι ήμεθα άνθρωποι μέχρι τούδε, αφ’ού δεν μας ήτο δυνατόν να εκδηλώσωμεν των ανθρωπισμόν μας, του οποίου η πρώτητιση έκφρασις είνε η ελευθερία της σκέψεως, η απροκάλυπτος έκφρασις της γνώμης. Αδελφοί! Νέα περίοδος ζωής εγκανιάζεται σήμερα για τα διάφορα έθνη της Τουρκίας. Είμεθα εις το εξής συνταγματικοί πολίται, είμεθα ελεύθεροι. Δυνάμεθα να διακηρύξωμεν την χαράν μας χωρίς φόβον, χωρίς ανησυχίαν: τα μαύρα νέφη της ειλωτίας διελύθησαν. Ουδείς έχει το δικαίωμα να θέσει την παλάμην επί του στόματός μας, ουδείς έχει το δικαίωμα να θέσει την χείρα εις το περιλαίμιον μας και να μας ρίψη εις τα τάρταρα των φυλακών, διότι ετολήσαμεν να εκφράσωμεν μετά θάρρους συναισθήματά μας”

“Αδελφοί! Αφήσωμεν να εκχυθεί όλη η κατακλύζουσα τα σπάλχνα μας χαρά! Ευγνωμονήσωμεν προς την Α.Μ. Τον Σουλτάνο, διότι εισήκουσε της φωνής του λαού. Εκδηλώσωμεν όμως ανεπιφυλάκτως τον θαυμασμόν μας προς τους αξιωματικούς και τον στρατόν, οι οποίοι υπήρξαν οι σκανπανείς και οι πρόμανοι των ελευθεριών. (...) Ουδενός έθνους ουδεμιάς εποχής η ιστορία έχει να επιδείξη παράδειγμα ευγενέστερον της διαγωγής των Τούρκων αξιωματικών. Κατά μέρος ούτε θέμενοι πάσαν ταπεινήν ιδέαν φυλετισμού, υπεράνω πάντων υψώσαντες τα σύμβολα της ελευθερίας της αδελφοσύνης και της ισότητος προέταξαν τα στήθη τους κατά παντός τομητίου όστις θα επεχείρει να διεκδικήσει αυτοίς τον ευγενή αγώνα και επέτυχον του σκοπού των χωρίς ουδέ θρίξ εκ της κεφαλής και του εσχάτου πολίτου να βλαφθεί. Ζήτησαν λοιπόν οι αξιωματικοί, ζήτη ο στρατός, ζήτη η ελευθερία, ζήτη το σύνταγμα, ζήτη ο λαός, ζήτη η πατρίς”

■ 11 ΙΟΥΛΙΟΥ 1908, Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ

“Προς σύμπαντα τον λαόν: Αδελφοί Χαροποιά Είδησης [...]

Είνε τριάντα δύο έτη αφ’ότου τριάκοντα πέντε εκατομμύρια ανθρώπων χρησιμοποιούνται ως αγέλαι κτηνών μη τολμώντα να εκδηλώσωσι τον ανθρωπισμό των. Είνε τριάκοντα δύο έτη αφ’ ότου η υπόληψις του έθνους διασύρεται, ενσπείρεται δε η διχόνοια μεταξύ των αδελφών συμπατριωτών ουδεμίνα ανακούφισιν απολαυόντων, διότι άλλοι μεν εξ ημών χάνονται εις τας εξορίας, άλλοι εις τα δεσμά, άλλοι εις τας φυλακάς ακι ο στρατός εξαναγκάζεται να κάμνη κακήν χρήσιν των όπλων του, των υπαλλήλων διαφθείρονται τα ήθη, καταστρέφεται η περιουσία των πλουσίων μας και εκ των βαλαντίων των πτωχών κλέπτεται το χρήμα. Είναι τριάκοντα δύο έτη αφ’ότου, δια του ψεύδους ακι της χαμερπείας, δια της ατιμίας διευθυνόμεθα υπό οκτώ δέκα προδοτών του έθνους, οι γαμποί όνυχες των οποίων είναι εμπεπηγμένοι εις τα σπλάγχνα του έθνους, και εκ των οποίων απαλλασσόμεθα πλέον. Η “οθωμανική προοδευτική και ενωτική επιτροπή” συνήγαγε, τη βοηθεία του Θεού, υπό την

σημαίαν της ενώσεως και της αγάπης όλους τους αδελφούς συμπατριώτας. Συνεφιλίωσε τους πάντας προς αλλήλους (...) Εις το εξής έκαστος είναι ελεύθερος, έκαστος ευτυχής, έκαστος φαιδρός. Αλλά προς τον σκοπόν τούτον, προς τελείαν επιτυχίαν τούτου, προς τελείαν επιτυχίαν τούτου πρέπει να έχωμεν υπ' όψιν όλοι μας μίαν συμβουλήν, μίαν υπόμνησιν της επιτροπής: Μη αποχωρισθίτε ουδέ κατά κεραίαν εκ της τιμής και της ευθύτητος. Κανείς ας μην επιβουλευθή την περιουσίαν, την τιμήν και την ζωήν ουδενός. Έκαστος προς τους άλλους ας επιδεικνύει σέβας ακι αδελφωσύνην. Μάλιστα δε, η ζωή, η περιουσία, η ζωή και η τιμή των εν τη πατρίδι μας διαβιούντων φίλων ξένων, πρέπει να ευρίσκωνται υπό την απόλυτον εγγύησιν και εμπιστοσύνην μας. Εργαζόμενοι μόνο υπέρ της σωτηρίας της πατρίδος” (...) Ζήτω η πατρίς! Ζήτω το έθνος! Ζήτω η ελευθερία

■ 26 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1908, “ΟΙ ΈΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΟ ΝΕΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ”

“Δια του προκηρυχθέντος Συντάγματος εκατέστη ελευθερία του Τύπου, εκτήθη η ελευθερία του λόγου και το δικαίωμα του συνέχεσθαι, οι πολυάρθμοι κατάσκοποι εξηφανίσθησαν. Οι καταχρασταί, οι ανόσιοι, οι συνεργοί της τυρανίας εισό φυλακισμένοι και αναμένουσι ν'αρπάγωσιν υπο της εισαγγελικής αρχής. Το Γιλδιζ και η Πύλη εκαθαρίσθησαν. Εν χώρα, εν ή από του ενός άκρου μέχρι του άλλου εβασίλευεν ο ωχρός τρόμος, αποτέλεσμα σκοτίας και ανωνύμου συνεργασίας πολλών, ήδη πας τις δύναται ελευθέρως να ομιλή και ελευθέρως να παρατηρεί. Αναπνέουσι, αισθάνονται εαυτούς ελευθέρους. Πάντες δύναται ελευθέρως να συζητώσι περί των δικαίων των. (....)

Το ότι τα νεοτουρκικά Κομιτάτα ποιούσι χρήσις της ισχύος τόσο στιβαρώς όσον μία Κυβέρνησις παγία, τούτο εννοείται, Αλλά το ότι η δράσις εξέρχεται πέραν του ορίου τούτου, ιδού τι δύναται να προξενήση ανησυχίαν. Εξάλλου δεν έπρεπε να αφεθή εις τας αντιδραστικάς τάξεις να υπερτερώσιν. (....) και πρέπει οι φιλελεύθεροι Τούρκοι να προφυλάκωσι την χώραν των κατά των αντιδραστικών αποπειρών των, δια να αποφύγωσι τη εις τας χειροτέρας ημέας του παρελθόντος επάνοδος. (....) Εν τούτοις συμπτώματα τινά ανελευθερίων διαθέσεων εσημειώθησαν παρά τοις Τούρκοις. Είνε γνωστόν ότι πάσα εθνότης της οθωμανικής αυτοκρατορίας- οι Έλληνες, οι Αρμένιοι, οι Σλαύοι, οι Ισραηλίται- απολαύουσιν απο της κατακτήσεως της ελευθερίας του να διοικώσι τας εκκλησίας των, τα σχολεία των, τα νοσοκομεία των και να κανονίζωσι τους γάμους και τας κληρονομίας των παρ' αυτών εξουσιαζομένων. Πάσα εκ των εθνοτήτων τούτων αντιπροσωπευόμενη δια της Εκκλησίας της, είναι προικοδοτημένη δι' είδους τινός αυτονομίας όσον αφορά τα εκκλησιαστικά πράγματα και την προσωπικήν κατάστασιν, αυτονομίαν, ήτις δικαιοί τας θεμελιώδεις διαφοράς μεταξύ του κοινωνικού οργανισμού των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων.

■ 3 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1908, ΗΠΑΤΗΘΗΜΕΝ

“Σειρά αλληπαλλήλων από της ιστορικής του Ιουλίου ημέρας λυπηρών γεγονότων και δη των απανταχού της Αυτοκρατορίας ανήκουστων εκλογικών παρανομιών δι'ων υπό των δια κενών και μόνον λόγων, επαγγελλομένων ημίν δικαιοσύνην και ισότητα, επιζητείται η όσον το δυνατόν ολιγώτερων Ελλήνων Βουλευτών αποστολή, δι' ευνόητους λόγους, εις την οσονούπω συγκαλουμένην βουλήν, εμβάλλουσιν και δικαίως πάνυ εις σοβαράς σκέψεις πάντα ορθοφρονούντα, πάντα και τον κοινόν νουν κεκτημένον Έλληνα περί της τύχης του εθνικού αυτού μέλλοντος, της εθνικής αυτού υποστάσεως. Τα ράγδην επερχόμενα σοβαρά ταύτα γεγονότα ακατασκέτως βαίνουσι προς την μοιραίαν και φοβεράν των εθνικοτήτων, των γλωσσών, των συμφερόντων σύρραξιν, ην μεγαλοφυής και μόνον διάνοια δύναται να προλάβη και να συγκρατήση, αλλά και αύτη δυστυχώς δεν ευρίσκεται εν ταις τάξεσι των πολιτευομένων. Επί της σκληράς δεν πείρας των γοργώ τω ποδί προς την σύγκρουσιν βαινόντων τούτων γεγονότων στηριζόμενοι περίτρομοι και περιδεείς τολμώνεν να είπωμεν ότι η 11^η Ιουλίου του 1908 είναι συμπλήρωμα της 29^{ης} Μαΐου του 1453 ως επιζητούσα παντί μέσω να καταστρέψει και (...) να εκμηδενίση παν ότι εθνικόν δίκαιον και ιερόν εσεβάσθη η απαισίου μνήμης ημέρα (...) καθ' ήν εν μέσω ποταμών αιμάτων έπεσεν ηρωικώς επί των επάλξεων της μεγάλης και τελευταίας εκείνης σύμπαντος του Ελληνισμού Ακροπόλεως μαχόμενος υπέρ πίστεως και πατρίδος ο τελευταίος μεν, αλλά κρείσσονος εποχής, Βυζαντινός Αυτοκράτωρ μετ' αυτού δε οριστικώς εσβύνετο ή μάλλον εθάπτετο υπό τα ερείπια της

Κωνσταντινουπόλεως το μεν η εθνική ελευθερία, ίνα ακμαία καιούθις τη 25^η Μαρτίου 1821 ανατείλῃ, το δε ο επί μίαν χιλιετηρίδα διαρκέσας και ακμάσας βυζαντινός πολιτισμός. Ναι. Περιήλθον εις τα στυγνάς ταύτας σκέψεις διότι ζοφερά και ερεβώδης προ των οφθαλμών ημών η πολιτική κατάστασις διακέχυται. Διότι τις ποτέ ήλπισεν, ή μάλλον είπεν, τις ποτέ ηδύνατο να φαντασθή ότι η επιφανής της 11^{ης} Ιουλίου ημέρα η εν τη πρώτη ημών μέθη της χαράς, ως ημέρα αναστάσεων και απελευθερώσεως από του σιδηρού της δουλείας ζυγού υπό σύμπαντος του έθνους χαρακτηρισθείσα. Έμελλε να χρησιμεύση δια το ημέτερον έθνος ως αφετηρία νέων δοκιμασιών και πικριών και ότι τον υπό των απογόνων των Μογγόλων και των τέκνων του Βόλγα κατά παντός ό,τι ελληνικού διεξαγόμενον φρικαλέον και αποτρόπαιον των αιμάτων αγώνα, τον αγώνα της εξοντώσεως έμελλε να διαδεχθή αγών μισαρώτερος, αγών συνταγματικών αυθαιρεσιών και πρωτοφανών παρανομιών εις βάρος του έθνους ημών; Τις ποτέ ήλπιζεν ότι οι ήρωες της Ρέσνης, οι τα πάντα θυσιάσαντες και τα γενναία αυτών προ της εχθρικής λόγχης προτάξαντες στήθη, οι άγγελοι της ειρήνης, της ισότητος και της ελευθερίας, οι μέχρι τρίτου ουρανού ανυψωθέντες, τις ποτέ λέγω ήλπιζεν ότι οι άνδρες ούτοι οι εν τω μεγαλείω και μόνον της καταπεπτωκυίας αυτών πατρίδος ζώντες και κινούμενοι, θα έμενον σήμερον απλοί θεαταί, αν μη και συνεργάται των απανταχού του κράτους υπ'αυτών των συνταγματικών αρχών τελουμένων ανηκούστων παρανομιών; Που αι περι ισότητος χρυσαί δοθείσαι ημίν ελπίδες; Που αι περί απαραβίαστου της προσωπικής ελευθερίας πομπώσεις υποσχέσεις, αφού αναιτίως όλως ερρίφθησαν εις τας φυλακάς άτομα ζητούντα το δίκαιον αυτών; Αι δε περί δικαίου επαγγελίαι που; Που, δια τους οικτιρμούς του Θεού, αποτεινόμενοι θα εύρωμεν προστασίαν των ασυστόλως καταπατουμένων δικαίων ημών; Που τελospάντων κατοικεί, αν υπάρχει, η διασαλπισθείσα ημίν δικαιοσύνη; Εν τοις κυβερνητικοίς μεγάροις, ή εν τοις άλλοις γραφείοις; Ή μήπως πτοηθείσα η αυστηρά αύτη θεά από των εκλογικών παρανομιών εντρόμως απέπτη αφ'ημών; Εάν δε εις ταύτα πάντα και τούτοις παραπλήσια κατέρχονται καλή τη πίστει οι συμπατριώται ημών Τούρκοι προ των ανελπίστως και ανεξηγήτως απαθώς των πάντων θεωμένων Νεοτούρκων, επί τη ελπίδι ότι θα υπερσχύσωσι και θα κρατήσωσιν ημών εν τη Βουλή και ουτω θα κατορθώσωσι μετά παρέλευσιν ετών τινών να αφομοιώσωσιν ημάς, εκ των προτέρων άπαξ δια παντός έστωσαν βέβαιοι ότι αέρα δέρουν, ου μην αλλά και προς κέντρα λακτίζουσιν και ότι τοιαύτην δεινήν απάτην απατώνται, ήτις επ ουδενιν λόγω επιτρέπεται ανθρώποις ελπίζουσι την σωτηρία της πατρίδος αυτών, ανθρώποις τέλος 20ώ αιώνα, οπότε είνε πλέον αργά, πολύ αργά, διότι το εθνικόν αίσθημα, η εθνική συνείδησις τοσούτον αφυπνισθή και τοσούτον ζωηρόν κατέχει το ιερόν πυρ, ώστε ούτε πυρ, ούτε σίδηρος, ούτε αρχαί, ούτε εξουσίαι, ούτε ετέρα ανθρώπινη δύναμις δύναται να καταπνίξη και να κατασβέση. Εδεί καλώς να εγίνωσκον σήμερον οι αδελφοί ημών, ίνα εις μάτην κοπιώσιν, ότι έθνος υπό της δεκιάς του Υψίστου καθοδηγούμενον και ενώπιον της μεγαλowsύνης Αυτού κλίνον γόνυ και δια τοσούτων ναυαφίων διελθόν, ου μόνον δε αλλά αείποτε ως ο μυθολογούμενος φοίνιξ νεανικώτερον εκ της τέφρας εξερχόμενπν, είναι απολύτως αδύνατον σήμερον εν 20ώ αιώνι να ναυαγήση ή να απολέση παν ό,τι ως κόρη οφθαλμού δια τοσούτων θυσιών επί χιλιετηρίδας διετήρησεν. Ως άλλως φρονών ας κοπιάση, ιδού η Ρόδος ιδού και το πήδημα, και ίδωμεν τις έσται ο μετανοών. Διο και έδει προ παντός οι πολιτευόμενοι πατριώται ημών Τούρκοι να εγίνωσκον εκ των προτέρων, ότι ούτω πολιτευόμενοι ως πολιτεύονται, ου μόνον εις πίθον Δαναϊδών αντλούσιν, ου μόνον την οριστικήν της πατρίδος αποκατάστασιν δυσχαιρένουσιν, αλλ' όπερ και σπουδαιότερον, άδηλον και χαώδες το μέλλον αυτής δια των ιδίων χειρών προπαρασκευάζουσιν, ίσως δε και τον τάφον αυτής κατορύττουσιν. Η πατρίς σήμερον, ως φίλοι Μουσουλμάνοι, εις τας κρισίμους ταύτας περιστάσεις, ειπέρ ποτέ και άλλοτε είχεν ανάγκη γενικής και αδελφικής βοηθείας συμπνοίας και αγάπης, εφ' ων και μόνον ηδυνάμεθα να στηρίξωμεν ελπίδας επιτυχούς εκβάσεως του ηρακλείου τούτου έργου, της αποκαταστάσεως αυτής αντί δε να καταναλίσκητε τον πολύτιμον χρόνον σας δια θεμιτών και αθεμιτών μέσων ει εκλογικάς παρανομίας επί μόνη τη απραγμα-...

■ 9 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1908, “ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΝ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ”

“Ο χρόνος είναι άριστος διδάσκαλος. Το σοφόν τούτο ρητόν, όπερ εφαρμόζεται ου μόνον εν τω βίω των ατόμων αλλά και των εθνών, δεν είναι δυνατόν ειμή να επαληθεύση δια τα εν Τουρκία συμβαίνοντα. Η 11η Ιουλίου εξέτεινε πέπλον εφ' όλης της Τουρκίας υπό τον οποίον εκαλύφθη παρελθόν ολόκληρων αιώνων, εξηφανίσθησαν τα άτομα, τα έθνη, τα

αιώνια μίση, τα όνειρα και ο άνθρωπος της χθες ο αμαθής και βάρβαρος ίνα παραχωρήσει την θέσιν του εις τον ευγενή και πεπολιτισμένον. Εοίγησεν η ευγενής ψυχή καταπνίγουσα πάντα τα αίτια της χθες ίνα εξ αυτής πηγάσει μόνον η χαρά, η φαιδρότης, η αγάπη, η αδελφοσύνη. Ο πέπλος τούτος καλύψας εν μέρει την πραγματικότητα επροξένησε γενικήν μέθην, την οποίας εάν άλλοι ησθάνθησαν, προ παντός ο Ελληνισμός όστις μολονότι υπήρξε ο πρώτος να αναπετάσει την σημαίαν της ελευθερίας και της εθνικής ενότητας, δεν κατόρθωσεν ακόμη τούτο, εν ώ άλλοι

(...) Ανασκοπούντες τα πράγματα της Τουρκίας φρονούμεν ότι υπό πάντων θα κατανοηθή η ανάγκη της κοινής και ειλικρινούς συνεργασίας. Νομίζουμε ότι οι Ν.Τ. Κατανοούσι τα συνθήκας υφ' ας ανέτειλεν η ν.Τουρκία. Γνωρίζουσι τους κινδύνους από τους οποίους διέσωσαν ταύτην δι ενός πραξικοπήματος, γνωρίζουσι προσέτι τας ευθύνας ας δημιουργούντες την ν. Τουρκίαν ανέλαβον απέναντι της ιστορίας των συνοίκων λαών και της Ευρώσης, ήτις δεν απέσυρεν ακόμη την κηδεμονίαν, ην από 50ετίας εξασκεί επί της Τουρκίας, αλλά μόνον υποσχνιείται τούτο επί τη ελπίδι και τω όρω της υπό των Νεότουρκων τηρήσεως των υποχρεώσεων, ας επισήμως ανέλαβον. Νομίζομεν ότι οι Νεότουρκοι έχουσι σαφή ιδέαν ότι η καταπίεσις και η τυραννία η επί των μη Μουσουλμάνων εξασκηθείσα υπό της πρώην τυραννικής κυβερνήσεως, υπήρξε κυρία αιτία της καταρρεύσεως του οθωμανικού κράτους.

Ο ατυχής ούτος Ελληνισμός (...) εμέθυσεν εκ της χαράς επί τη επελθούση τη 11^η Ιουλίου μεταπολιτεύσει, διότι διείδεν ότι ηνοιγόντο αι πύλαι καλλίτερου μέλλοντος, διο ειλικρινώς και εμπαθώς ενηγκαλίσθη τα γεγονότα τάσσωσιν υπέρ αυτών αύτην ταύτην την ύπαρξιν του. Δι' αυτόν η εν Τουρκία μεταπολίτευσις υπήρξε το σπουδαιότερον της ιστορίας του αιώνος μας γεγονός όσον και αν εν τη πραγματικότητι εύρισκε σκοτεινά σημεία. Καθόσον μολονότι εν τη πραγματικότητι εύρίσκει οξύμωρα τινά σχήματα μονολότι εν τω έργω των Ν.Τούρκων διαβλέπει γιγαντιαίαν επιχείρησιν ήτις δεν τελευτά αλλά άρχεται από της μεταπολιτεύσεως, έσχε πάντοτε την πεποίθησιν ότι οι σθεναροί και όντως αξιοθαύμαστοι εκείνοι άνδρες αναπηδήσαντες από της βαθμίδος του τουρκικού πολιτισμού θα εξεύρωσι την οδο ίντα συμβιβάσωσι το απολυταρχικόν του οικογενειακού των Τούρκων οργανισμού, προς το φιλελεύθερον πολίτευμα, τον νόμον της θεοκρατίας προς το λαϊκόν κράτος, το φιλαρχικόν και φιλοτυραννικόν του χαρακτήρος της τουρκικής μάζης προς την ισότητα των ατόμων, τον εθνισμόν των προς τα των άλλων δίκαια. Δεν παρήλθε χρόνος και αλληπάλληλα γεγονότα διαψεύδουσιν εν μέρει τα υπερβολικάς ελπίδας. Ο χρόνος διδάσκει. Όζι όμως και δια τούτο πρέπει να απελπιζώμεθα. Ανάγκη να λάβωμεν υπόψιν ότι ουδέν μεταβάλλεται δια μαγικής ράβδου. Δέον να ελπίζωμεν εν τη περινοία των ηγετών του κολοσσαιού έργου, προ παντός εν τω μέλλοντι, όποτε θα εκλείψη ο ολέθριος δυσασμός: η εξουσία των ανεύθυνων και η αρχή άνευ εξουσίας, όταν η δύναμις των αντιπροσωπευόντων μονομερώς τα στοιχεία της αυτοκρατορίας θα αντικατασταθή δια μιας υπευθύνου βουλής ήτις παρ' όλας τα παρανομίας πηγάζουσα εκ των κόλπων του λαού θα εγκλείη διάφορα στοιχεία, διαφόρους εθνικούς χαρακτήρας, δαφόρους δυνάμεις...

(...) παρασυρόμενοι υπό εθνικού σωβινισμού, να εξακολουθώσιν υπό άλλην μορφή την πολιτικήν των προκατόχων τους (...).

Οι Νεότουρκοι καλώς γνωρίζουσιν ότι οι μη μουσουλμανικοί λαοί της Αυτοκρατορίας θεωρούνται πάντοτε ως λαοί υποτελείς, διο δαφεύγουσι τα άρθρα του διεθνούς δικαίου εν τη τακτοποιήσει των ζητημάτων προς τους κυριαρχούντας. Οι Ν.Τ. γνωρίζουσιν ότι επί των ηθικών και υλικών ερειπίων της παλαιάς Αυτοκρατορίας ανέλαβον να δημιουργήσωσι την Νέαν. Ας είναι όμως βέβαιοι ότι ουδέποτε τούτο θα κατορθώσωσιν άνευ της ειλικρινούς και άνευ υστεροβουλίας συνεργασίας των συνοίκων λαών, τσοσούτω ήττον εάν ούτοι ή μείνωσιν απαθείς, ή θελήσωσι να εναντιωθώσι. Την γυμνήν και στοιχειώδη ταύτην αλήθεια νομίζομεν ότι κατανοούσιν οι ΝΤ φιο ου μόνον θα ζητήσωσι το φιλελεύθερο καθεστώς αλλά και την περαιτέρω εξέλιξιν να στηρίξωσιν επί της συνεργασίας των μάλλον προωδευμένων και ισχυρών δυνάμεων αφίνοντες κατά μέρος σωβινιστικές εθνικές ιδέας ή άλλα όνειρα, τα οποία η ιστορία των εθνών κατέδειξεν αληθή ουτοπίαν. Εάν οι ΝΤ ακολουθήσωσι πολιτικήν σόφρονα και μάλλον συνάδουσιν εις τα αληθή της πατρίδος συμφέροντα, καθ' ημάς κατ' ανάγκη θα συνεργασθώσι μετ' άκρας ειλικρινείας μετά των συνοίκων λαών και τη τοιαύτην συνεργασία βεβαίως δεν θα εξεύρωσιν καλλίτερον συνεργάτην του Ελληνισμού.

Οι Ν.Τ. Γνωρίζουν ότι η σημαία του Ελληνισμού διασχίζει κατά μήκος και πλάτος ου μόνον τα ύδατα της ελληνικής θαλάσσης αλλ' επαπειλεί να εκτοπίσει και νέους κολοσσούς εν αυτή ταύτη τη κοίτη των , προσπορίζουσα ηθικά και υλικά δια την Ανατολήν κεφάλαια, μόλις δε προ ολίγος η “Neues Wiener Tagesblatt” εν τινί φύλλω της εμαρτύρει ότι η αναγέννησις των πόλεων της Τουρκίας παρά την πίεσιν, είναι έργον των Ελλήνων/ Οι Ν.Τ. Εκόντες άκοντες θα κατιδώσι την δύναμιν ήν ο Ελληνισμός συνεργαζόμενος δύναται υπέρ της αυτοκρατορίας να προσφέρη. Και θα αναγκασθώσιν ή μετερχόμενοι πολιτικής συνέσεως και συμφέροντος να την εγκολποθώσιν, ή μικροπολιτευόμενοι και ονειροπωλούντες εν πλήρει εικοστώ αιώνι, να θεωρήσωσι συμφέρον να καταπολεμήσωσιν μάλλον ή ήττον κεκαλυμμένως. Το πρώτον βεβαίως θα ήτο κοινόν συμφέρον, και θα μετερρύθμιζε την Ανατολήν δια των ιδίων αυτής δυνάμεων άνευ ξενικών επεμβάσεων εμπορικών ή πολιτικών, ολεθρίων αμφοτέρων, δι αμφοτέρους

(...)νομίζομεν ότι δικαιούμεθα και να απαιτήσωμεν ταύτην (σ.σ. συνεργασία) ως όρο συμβιώσεως, διότι φρονούμε ότι λαός αντιπροσωπεύων πλέον του ¼ μιας χώρας φέρων όλους τους τίτλους της ιστορίας επί ταύτης δικαιούται να απαιτήση ίνα ουδέν άνευ αυτού γίγνεται. Ο Ελληνισμός αισθάνεται ως όρον υπάρξεως την συμμετοχήν εις τας τύχας και τα ευθύνas της Αυτοκρατορίας, καθ' όσον αύτη είναι η φυσική του πατρίς. Δεν είναι δε ούτε έπηλυσ ούτε μονάς περιφρονητέα. Αι τύχαι της Τουρκίας είναι τύχαι του Ελληνισμού διό ουδείς δύναται μονομερώς να διαθέτη ταύτας. Ο Ελληνισμός πρέπει καλώς να κατανοήση την θέσιν του και να θέση προ αυτού τα προβλήματα της υπάρξεώς του και άνευ διακρίσεως επαρχίας ή κοινότητας ή δήμου, ως εν σώμα συμπυκνούμενος πέριξ των ηγετών αυτού εν τη οδώ του νόμου και του δικαίου ας υποστηρίξη τα δίκαια αυτού, επιδιώκων την αξιοπρεπή συνεργασία εάν αυτή κατανοήται, φροντίζων κατά μόνας εάν η ανάγκη το επιβάλλη.

■ 30 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1908, «Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ»

Εν τω κυκεώνι των γνώμων και των σκέψεων, αι οποίαι διατυπούνται καθ'εκάστην από των στηλών των εφημερίδων της Τουρκίας και εν τω σάλο των αντεγκλήσεων, τας οποίας εκτοξεύουν από τινός χρόνου κατ'αλλήλων αι διάφοροι αποχρώσεις του οθωμανικού έθνους, είνε πλέον δύσκολο να διακρίνει κανείς την οδόν, εις την οποίαν εισελθόν βαδίζει το δύσμοιρον μωσαϊκόν κράτος μας, ούτε και να προσανατολισθή επί της πολιτικής, εσωτερικής και εξωτερικής, την οποίαν ακολουθεί η συνταγματική- αν επιτρέπηται η έκφρασις, αφ'ού δεν απορρέει εκ των σπλάγχων του λαού- κυβέρνησις της χώρας. Εξ ενός η σποπτύσασα πάντα χαλινόν σωφροσύνης και λογικής λυσσώδης πολεμική του τουρκικού τύπου εναντίον παντός ό,τι Ελληνικόν: Από του Πατριάρχου μέχρι του τελευταίου επισκόπου και από των ιδιαιτέρων προνομίων μας μέχρι των υπό του συντάγματος παραχωρηθεισών και ημίν ελευθεριών, πολεμική, η οποία αντικατοπτριζόμενη πιστώς εις τα ελληνικά φύλλα μετά των αναλόγων απαντήσεων απηχεί ως δια τυρρηνικής σάλπιγγος ανά πάσας τας γωνίας του Κράτους, εξάπτουσα τα μίση μεταξύ των δύο επικρατέστερων του τόπου στοιχείων και υποθάλλουσα τον θρησκευτικόν φανατισμόν παρά τοις μεν, τον εθνικό δε κίνδυνον υπομνήσκουσιν τις άλλους, η πολεμική αύτη, η αξιοθρήνητος και επιζημία διήνοιξε μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων χάσμα ευρύτατον, το οποίον είνε άγνωστον πώς θα καλυφθή και αν θα καλυφθή εις το μέλλον. Αφ'έτερου η φοβερά επίθεσις, την οποίαν διαρκώς υφίσταται το υπό τον Κιαμήλ Πασσάν υπουργείον εν μέρους του τουρκικού ιδίως τύπου, επίθεσις, η οποία κλονίζει την θέσιν αυτού και μετά τον πρώτον ανασχηματισμόν του θρυλλείται ότι και δεύτερος επίκειται ανασχηματισμός αυτού. Εν ταυτώ και η επίδρασις, την οποία υφίσταται η κυβέρνηση της χώρας εκ μέρους της άλλης εκείνης και αοράτου κυβερνήσεως, η οποία φαινομενικώς μεν ουδόλως αναμιγνύεται εις τα της διοικήσεως της χώρας, κατ'ουσίαν όμως τα πάντα εξ αυτής εξαρτώνται και τα πάντα εξ αυτής απορρέουσι, περιάγουσι την συνταγματική- ας την είπωμεν ούτω- κυβέρνησιν εις την αδυναμίαν να πράξη τι αντάξιον της αποστολής της και να περιμένη εν αβεβαιότητι την εξέλιξιν των γεγονότων και την ενώπιον της Βουλής παρουσιάσιν της, οπότε άνευ αμφιβολίας θα πέση, αν δεν προφθάση να φύγει προτίτερα εκ της αρχής. Προσθέσατε εις τα ανωτέρω την αδιέξοδον, εις την οποίαν περιήλθε τον Κράτος με τον εναντίον της Αυστρίας οικονομικόν πόλεμον, προσθέσατε την προσβολήν, ήν υπέστη η Τουρκία δια την υπό της υποτελούς ηγεμονίας αρπαγής της Ανατολικής Ρωμυλίας και του εν αυτή τμήματος των ανατολικών σιδηροδρόμων, προσθέσατε τας διπλωματικές περιπλοκάς τας οποίας θα επιφέρει πάντως η διαρκώς αναρριπιζομένη ιδέα της εκ νέου κατοχής της Κρήτης,

αναλογίσθητε προς στιγμής και την κρίσιμον θέσιν εις ἣν εθρίσκεται ἡ διεθνὴς πολιτικὴ κατάστασις καὶ σχηματίζετε οὕτω πλήρη ἰδέα του χάους, ἐντὸς του οὐοίου κυλιόμεθα καὶ ἀπὸ να οὐοίου πρόκειται να μας εξαγάγη ἡ συγκαλουμένη τὴν Πέμπτην Βουλὴ.

Επὶ πάσι τούτοις ὀχι μικράν σημασίαν ἐνέχει τογεγονός ὅτι ἡ Ρωσσία κρατεῖ εἰς τὴν θέσιν του τον ἐν Θεσσαλονίκη πράκτορά της, ὅτι ἡ θέσις του Γενικοῦ Επιθεωρητοῦ της Μακεδονίας δεν κατηργήθη ὡς ἐπιστεύετο κατόπιν της εἰς το ὑπουργεῖον των Εσωτερικῶν προσκλήσεως του Χουσεῖν Χιλμή Πασσά, ὅτι ο οικονομικός ἐλεγχος της Μακσεδονίας εξακολουθεῖ το ἐργον του, ὅτι ἡ δημόσια ασφάλεια καθ'ὅλον το κράτος ἔχει διασαλευθῇ ὅσον ουδέποτε ἄλλοτε, ὅτι ἐν Αραβία ἡ στάσις μαίνεται, ὅτι αἱ συμμορίαὶ, σερβικαὶ καὶ βουλγαρικαὶ, δεν παύουν να δίδουν ἀποδείξεις της δράσεώς των καὶ ὅτι ἐπὶ ὅλων αὐτῶν των σημείων ο' τυε ἡ Κυβέρνησις ἐφρόντισε να δώσῃ ἐξηγήσεις εἰς το ἔθνος, οὔτε αἱ κατὰ τόπους ἀρχαὶ λαμβάνουσι μέτρα ὅπως εξασφαλίσωσι τὴν τάξιν, Ἄλλως τε καὶ οἱ κυβερνήται καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν εξαρτῶμενοι ὑπάλληλοι ουδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἔδειξαν ὅτι ἐμφοροῦνται συνταγματικῶν ἀρχῶν καὶ μόνον ἐνδείξεις ἀπολυταρχισμοῦ του χειρίστου εἵδους βλέπομεν κατὰ τους τελευταίους μήνας.

Εἶδωμεν νυν κατὰ πόσον ἡ Βουλὴ θα δυνηθῇ να διευκρινίσῃ τὴν οἰκτρὰν αὐτὴν, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς πολιτικὴν κατάστασιν.

▪ 3 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1909

«Πρώτος ἔλαβε τον λόγον ο ἀρχισυντάκτης της «Γενὴ Ἀσρ» Φαζλή Νετζήπ βέης ομιλήσας τουκιστί, μετ' αὐτόν ο ἀρχισυντάκτης της Ζουρνάλ ντε Σαλονίκ (σ.σ. Σαμουέλ Λεβή) ομιλήσας γαλλιστί, δεύτερος ὡς ἐκ του διεθνούς χαρακτήρος, τον ο᐀οἶον ἡ γλῶσσα αὐτῇ, κατόπιν ο διευθυντὴς της «Ἀλήθειας» κ. Κούσκουρας, μετ' αὐτόν ο ἀρχισυντάκτης της βουλγαρικῆς ἐφημερίδας «Ἐθνικὴ θέλησις» (σ.σ. Ναρόντινα Βόλια), μετ' αὐτόν ο Μιτὰτ βέης διευθυντὴς της ἀλβανικῆς ἐφημερίδας «Λυριά» (σ.σ. Ελευθερία), μετ' αὐτόν ο συντάκτης της στρατιωτικῆς ἐφημερίδος (Σ.σ. Σελιάχ, που σημαίνει ὀπλο) Ταχσίν βέης, μετ' αὐτόν ο Σέρβος μεταφραστὴς της ἐφημερίδας «Ζεμάν» (σ.σ. Καιροί) κατόπιν ο ἰδιοκτῆτης της «Ζουρνάλ ντε Σαλονικ» κ. Δαούτ ἐβραϊστί, ο της Ρουμανικῆς ἐφημερίδος «Ἀφυπνήσεως» (σ.σ. Ντεστεπαρια), συντάκτης καὶ ο τελευταῖος ο ἐκ των συντακτῶν της «Γενὴ Ἀσρ» Ἀδὴλ βέης. (...)

«Επὶ αἰῶνας ὅλους ὑπὸ το πιεστήριον μισαρὰς ἀπολυταρχίας συνεθλίβετο ἡ σκέψις μας, ἐδεσμεύτο ἡ γλῶσσα μας καὶ ἐδένοντο αἱ χεῖρες μας. Ἀλλ' ἀνέτειε ἐπ' ἐσχάτων των ἡμερῶν καὶ δι' ἡμὰς ευτυχὴς ἡμέρα φωτίσασα τὴν διανοίαν μας καὶ ἐνισχύουσα τὰς ψυχικὰς δυνάμεις μας. Ἀσπονδοὶ ὁμως ἐχθροὶ του ευεργετικοῦ φωτός ἐνεργοῦσιν ἵνα τὴν φωτεινὴν ἡμέραν διαδεχθῇ ἡ μαύρη νυξ καὶ εἰς το ζωογόνον φῶς ἐπακολουθήσῃ το ψυχοφθόρον σκότον, το μελενόν ἐρεβος. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ μηχανῶνται να μας ἀφαιρέσωσι το κυριώτερον της Ελευθερίας δῶρον: τὴν ἐλευθερίαν του λόγου. Θέλουν να ἐκμηδενίσουν τὴν θεῖαν καταγωγὴς ἰδιότητά μας ταύτην, να μας ἐξομοιώσουν με τὰς ἀξίας περιφρονήσεως ἀγέλας των ἀλόγων ζῶων, να μας καταστήσουν κτήνη ἄβουλα, ἄγλωσσα καὶ ἀδρανῆ. Ἀλλ' οἱ δεῖλαιοὶ πολὺ κακῶς ἐψυχολόγησαν: ἡ λῆαινα ἐδ' ὁδὸν μένει καθειργεμένη ἐν τῷ σιδηροφράκτῳ κλωβῷ της, ἡρεμεῖ κατὰ ἀνάγκην, κατ' ἔθος ἀλλ' οὐαί εἰς τους προστυχόντας, ὅταν θραύσῃ τὰς ἀλύσσεις της. Λυσσαλέα ἐπιπίπτει καὶ σπαράσσει αὐτούς. Διαμαρτυρόμεθα δι' ὀλης της δυνάμεως των πνευμόνων μας κατὰ του μελετώμενου ἀντισυνταγματικοῦ πραξικοπήματος, του περιορισμοῦ της ἐλευθερίας του γραπτοῦ λόγου. Τρέφομεν ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐν τῷ ἱερῷ του Συντάγματος ναῶ, ἐν τῇ Βουλῇ, οἱ ἀντιπρόσωποι του ἔθνους, ἐν τῇ συναισθήσει της υψηλῆς αὐτῶν ἀποστολῆς θα λακπατήσωσι τους ἐχθρούς της πατρίδος καὶ περιφρονητικῶς θα ἀπορρίψωσι τους περιορισμούς κατὰ της ἐλευθεροτυπίας, της κυριωτέρας ταύτης ἐκφάνσεως των ἐλευθέρων θεσμῶν. Ἀλλ' ἐάν ποτέ καὶ ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ στήσῃ τον θρόνον των ο φθόνος καὶ ἡ Νέμεσις καὶ διαχύσωσι το ἐχίδνειον δηλητήριον των εἰς το ἀλαβάστρινον σῶμα της Ελευθερίας μας, ἐστῶσαν βέβαιοι οἱ πάντες ὅτι πάραυτα θα θραύσωμεν τον κάλαμόν μας θα σχίσωμεν τον χάρτην μας καὶ με ὀργανα οὐχὶ πλέον εἰρηνικά, ἀλλὰ καὶ τα ὑπὸ των περιστάσεων ὑπαγορευόμενα καὶ ὑπὸ της αἱματηρὰς δια των αἰῶνων ἱστορίας διδασκόμενα θα τεθῶμεν παρά το πλευρόν της Πατρίδος προμάχων κι θα γράψωμεν πλέον ὀχι με μελάνην ἀλλὰ με το αἷμα μας αὐτόν. Κατάρρα εἰς τους δευσμευτὰς του ἐλεύθερου λόγου,

όλεθρος εις τους εκθρούς της ελευθερίας, θάνατος εις τους πολέμιους της Πατρίδος. Ζήτω το Σύνταγμα, κύριοι ναι, ζήτω το Σύνταγμα»

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ “ΦΑΡΟΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ”

▪ 14 ΙΟΥΛΙΟΥ 1908, ΣΤΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΛΑΟΣ

“Άξιον παντός επαίνου το έργον του Τουρκικού στρατού απελευθερώσαντος από του προαιωνίου Μοναρχικού ζυγού εκατομμύρια όλα ειλωτών, οίτινες εδούλευον χωρίς ουδέν να απολαμβάνουν, όχι εις έναν Μονάρχην, αλλ’ εις χιλιάδας άλλων τυραννίσκων οποίοι ήσαν ως πολλοί πρώην Κυβερνητικοί υπάλληλοι και ουδέ ετόλμα καν να υψώση φωνήν διαμαρτυρίας διότι τοιούτον τι θα του εστοίχιζε την ζωήν. Αλλ’ άξιος παντός επαίνου είνε και ο λαός ανεξαρτήτως θρησκειύματος, ανεξαρτήτως φυλής όστις εις πρώτην φωνήν υπέρ του Συντάγματος, υπέρ της ελευθερίας, έσπευσε σύσσωμος και ετάχθη παρά το πλευρόν του στρατού προς κατάλυσιν του Μοναρχικού πολιτεύματος και προς απόκτησιν ελευθερίας, έσπευσε σύσσωμος και ετάχθη παρά το πλευρόν του στρατού προς κατάλυσιν του Μοναρχικού πολιτεύματος και προς απόκτησιν ελευθερίας άνευ της οποίας και αυτός και το Τουρκικόν κράτος ολόκληρον έβαινον κατά κρημνών. Πανταχόθεν καταφθάνουσιν ειδήσεις ότι το Σύνταγμα μετά φρενίτιδος ενθουσιασμού εγένετο πανταχού του οθωμανικού κράτους δεκτόν και πάντες οι λαοί συναδελφωμένοι πανηγυρίζουν το μέγα γεγονός το δώσαν το φως εις εκατομμύρια τυφλών διότι τυφλοί ήσαν εν τη δουλεία μέχρι της παρελθούσης Παρασκευής πάντες οι το Οθωμανικόν κράτος οικούντες λαοί. Ο στρατός έδειξεν ότι είνε πράγματι, ως γενικώς πιστεύεται ο πρώτος στρατός της οικουμένης, τον οποίον άθλιον Κυβερνητικόν σύστημα εκινδύνευσε να καταστρέψη και να καταστήση στρατόν ανάξιον της αποστολής του, διότι εφαιnéτο ανάξιος να προασπίση τα πανταχόθεν καταπατούμενα δίκαια του Οθωμανικού Κράτους του οποίου μάλιστα την Μακεδονίαν, την Ελληνικωτάτην χώραν, εδήουν, εληλάτουν και ετρομοκράτουν δολοφόνοι, απόγονοι του Κρούμου καταστρέφοντες αυτήν και τους πληθυσμούς αυτής υλικώς και ηθικώς.

Ο στρατός έσωσε της πατρίδος την ύπαρξιν και εξησφάλισε το μέλλον αυτής, δι’ ο δικαίως πανταχόθεν οπόθεν διέρχεται αξιωματικός ή στρατιώτης φρενήτις ενθουσιασμού καταλαμβάνει τους πάντας διότι βλέπουν τους σωτήρας των τους σώσαντας αυτούς εκ βεβαίου ολέθρου. Πρωτοφανές δια την ιστορίαν γεγονός αποτελεί αναίμακτος κατάργησις Μοναρχίας αιώνων αριθμούσης βίον και ανακήρυξις του Συντάγματος, του μόνου δια λογικά όντα πολιτεύματος, του μόνου καθιστώντος υπευθύνους δια τας πράξεις των όχι μόνον τους αρχομένους αλλά και τους άρχοντας.

Υπάρχουσιν εισέτι μοναρχικά πολιτεύματα στην Ευρώπη αλλά και ταύτα καθημερινώς προσχωρούν προς το Συνταγματικόν πολίτευμα, (...) δε το Ρωσσικόν Κράτος διοικείται ήδη υπό υπευθύνων υπουργών και υπό της Δούμας ως και η Περσία το Συνταγματικόν ανεγνώρισε πολίτευμα, το οποίον εσχάτως απειπειράθη ο Σάχης να παραβιάση, αλλά γενική εξέγερσις του λαού προέκάλεσε μεν φοβεράν αιματοχυσίαν αλλ’ εκ θεμελίων απειλείται αυτός ο θρόνος του.

Εν Τουρκία όμως το μοναρχικόν πολίτευμα οσημέραι καθίστατο αυθαιρετώτερον, πολλοί δε υπάλληλοι έκλεπτον αναφανδόν μη δίδοντες λόγον εις ουδένα και ο λαός εστέναζε καταθλιβόμενος δια διαφόρων καταπιέσεων ιδίως δε δια της δικαιοσύνης ήτις ήτο παροδία ταύτης’. Εν Μακεδονία η Ευρώπη βλέπouσα την χώραν ταύτην καταλληλοτέραν δια τα κατακτητικά αυτής σχέδια έδειξεν δήθεν ενδιαφέρον τι, και δια μεταρρυθμίσεων επεχείρησε την βελτίωσιν της καταστάσεων αλλ’ ουδέν πρακτικόν αύται επέφερον αποτέλεσμα ή την επιβολήν φόρων και κατεστήσαν τον βίον ακριβόν και σχεδόν αβίωτον ώστε να προκαλέσουν την αγανάκτησιν των κατοίκων, οι οποίοι ευτυχεστέρους εαυτούς ήρξαντο να θεωρούν υπό το πρώην μοναρχικόν καθεστός ή υπό το δήθεν δια των μεταρρυθμίσεων βελτιωθέν. Πάντες οι κλάδοι της δημοσίου υπηρεσίας είχαν παραλύση και το Οθωμανικόν Κράτος εφαιnéτο μόνον ως παράδεισος δια τους ξένους, οι οποίοι έχαιρων ιδίων προνομίων και ήσαν δια τους Οθωμανούς υπηκόους τυραννίσκοι διότι προ του τελευταίου αλύτου ξένου υπηκόου έτρεμον δικασταί και υπάλληλοι. Περί στόλου ουδέ λόγος δύναται να υπάρξει διότι πάντα τα πλοία ήσαν ανίκανα προς πλουν καίτοι όχι ολίγα εκατομμύρια λιρών κατ’ έτος δια την συντήρησιν αυών εδαπανώντο, των οποίων ίμως αμφίβολος είνε αν εδαπανώντο και το δέκατον. Ο στρατός γενναίος μεν αλλά έπασχε και υπέφερε διότι και μισθοί εις αυτόν

εκαθυστερούντο και οι στρατιώται ρακένδυτοι περιεφέροντο προκαλούντες τον οίκτον. Υπό το Μοναρχικόν δε πολίτευμα το Τουρκικόν Κράτος έχασε όχι ολίγην εδαφικήν έκτασιν, την Ανατολικήν Ρωμυλίαν, την Κύπρον, την Αίγυπτον, την Βοσνίαν, και Ερζεγοβίνη, την Κρήτην και αυτή η εις αυτήν υποτελής Βουλγαρική ηγεμονία όχι μόνο ουδέποτε ουδέν των προς το κυρίαρχον Κράτος ορισθέντων εσεβάσθη, ουδέ ουδέποτε τον κεκανονισμένον φόρον υποτελείας κατέβαλλε αλλά και αυτήν την Ανατολικήν Ρωμυλίαν, επαρχίαν πλουσίαν του οθωμανικού κράτους κατέβαλλε και δια σωμάτων υπό βουλγάρους αξιωματικούς αυτήν την τάξιν εν Μακεδονία ετάραξε δια σφαγών και διώξεων και εδημιούργησε δι' αυτήν έκτροπον κατάστασιν ώστε εν αμύνη ευρισκόμενοι οι Οθωμανικοί και Ελληνικοί αυτής πληθυσμοί και σώματα εξ εγχωρίων συνεκρότησαν και τοιαύτα εκ φιλελευθέρων Ελλήνων εξ Ελλάδος εξήλθον.

Η διεξαχθείσα δε αυτή κραταιά παρά των Οθωμανικών και Ελληνικών εγχωρίων σωμάτων και δια των εξ Ελλάδος εξελθόντων, την ύπαρξιν των οποίων μόνον ηλίθιοι δύνανται να αμφισβητήσουν, επρολειάνθη η οδός δια την ανακήρυξιν του Συντάγματος διότι η κατάστασις έφθασεν εις το μη περαιτέρω. Τα ελληνικά δε σώματα ιδίως τα τε εξ εγχωρίων και τα εξ Ελλάδος εισελθόντα προστάτευσαν την ζωήν, τιμήν και περιουσίαν όχι μόνον των ομογενών αλλά και αυτών των Τούρκων και ουδέποτε ενεπνεύσθησαν υπό του αιμοχαρούς εκείνου μένους υπό του οποίου ενεπνέοντο τα Βουλγαρικά τα οποία έσφαζον γυναίκας και παιδιά, έψινον ζώντας και ητίμαζον και εν γένει οργίαζον. Τοιαύτη βεβαίως έκρυθμος κατάστασις κατ' ουδένα άλλον τρόπο ηδύνατο να παύση, ειμή δια της εξεγέρσεως, δια της επαναστάσεως ήτις ευτυχώς ήτο ειρηνική επανάστασις. Στρατός και λαός συναδελφωθέντες έσωσαν το μέλλον της Τουρκίας δι' αιώνας τους άπαντας. Υπό το Σύνταγμα μόνον η Τουρκία θα δυνηθή να καταστήση ισχυρά ώστε να εμπνέη τον φόβος και τον σεβασμόν. Η ανακήρυξις του Συντάγματος έσωσε τους εν Τουρκία διαβιούντας λαούς οίτινες δικαίως πανηγυρίζουν και εορτάζουν την απολύτρωσιν αυτών από του μοναρχικού ζυγού, δείξαντες ότι είνε άξιοι ευτυχέστερου μέλλοντος και καλλητέρας τύχης δια της συμπεριφοράς των ταχθέντες παρά το πλευρόν του εξεγερθέντος στρατού του σώσαντος αυτούς και δικαίως ούτοι φωνάζουν σήμεραν.

Ζήτω ο στρατός, όστις πάλιν αντιφωνεί, Ζήτω ο Λαός, Ζήτω το Σύνταγμα. Στρατός και Λαός κατανοούν ότι δια της αμοιβαίας ομονοίας των κατώρθωσαν ό,τι κατόρθωσαν το οποίον εξησφάλισε την ευτυχ'ίαν και ευημερίαν του έθνους. Ζήτω το Έθνος. Ζήτω ο Στρατός. Ζήτω ο Λαός.

■ 5 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1908, «Η ΕΙΛΙΚΡΙΝΕΙΑ»

Λυπούμεθα ειλικρινώς και βαθύτατα, ότι ακόμη δεν κατέστη δυνατόν να παύση αυτή η παρεξήγησις μεταξύ Μωαμεθανών και Ελλήνων, τέκνων της αύτης πατρίδος και διότι εξακολουθούν οι αντεγκλησεις εκτοξευόμεναι με πείσμα από των στηλών των Ελληνικών και Τουρκικών εφημερίδων. Και λυπούμεθα περισσότερον διότι ο εσώτερος λόγος των αντεγκλήσεων τούτων δεν στηρίζεται ούτε επί του δικαίου, ούτε επί της ορθοφροσύνης.

Παρεξηγήθη η ελληνική φωνή υπέρ των καταπατουμένων δικαίων του Ελληνικού εινισμού και εις την νόμιμον και δικαίαν και πατριωτική διαμαρτυρίαν απεδόθη χαρακτηρισμός όστις παν άλλο ή δίκαιος είναι. Η φωνή αύτη, εν εκρίνετο υπό την αληθή αυτής έννοιας και ηκούετο μετά της απαιτούμενης αντιλήψεως θα ανάγκαζεν αυτούς τούτους τους παρεξηγούντας νας θαυμάσουν το πατριωτικόν άλγος, όπερ υπήρξεν η αφορμή να διαχυθή καθ' όλα τα σημεία του άπέραντου Οθωμανικού κράτους η έντονος διαμαρτυρία.

Ακριβώς η σκέψις, όπως μη δημιουργηθή χάος, διαχωρίζον τους Έλληνας και Τούρκους, ηνάγκασε τους πρώτους να καταδείξουν εις τους δεύτερους ότι η τοιαύτη των προς αυτούς πολιτεία κατά τας εκλογάς δεν ήτον η δυναμένη να τηρήση αδιαρρήκτους τους δεσμούς της αδελφικής συμβιώσεως. Αλλ'αφίνοντες κατά μέρος την εξέτασιν των τοιούτων παρεξηγήσεων και την εύρεσιν των αιτίων αυτών, ερωτώμεν σήμεραν τους Μωαμεθανούς πατριώτας; Είναι καιρός τώρα να υφίστανται τοιαύτα άλογοι και αδικαιολόγητοι διαστάσεις μεταξύ των δύο κυριωτέρων στοιχείων του Οθωμανικού κράτους; Ο περίξ ημών πολιτικός ορίζων θολούται καθ' εκάστην περισσότερον και εγκυμονούνται θύελλαι, αι οίποιοι άδηλον πως και εις βάρος ποίου θα εκσπάσουν. Εις τα εσωτερικά της πατρίδος ημών πράγματα επικρατεί ακόμη κυκεών τις και βυσοδομούνται έργα, τα οποία δύνανται, προβάλλοντα εις φως, να δημιουργήσουν πολλούς κινδύνους. Πανταχόθεν επισείεται η απειλή κατά του νέου πολιτικού καθεστώτος υπό των εκθρών της πατρίδος. Είς την τρικυμιώδη και επικίνδυνον

ταύτην κατάστασιν πρέπει άρα γε να προστεθή προς επαύξησιν του κυκεώνος και η μεταξύ Τουρκων και Ελλήνων διάστασιν; Αλλά τότε ποίον θα είναι το άμεσον αποτέλεσμα; Ημείς τρέμομεν και αναλογιζόμενοι μόνον τούτο. Ότι δε διαβλέπομεν τώρα, διείδομεν και κατά την στιγμήν. Καθ'ην οι Έλληνες ηρχίσασμεν να φωνάζωμεν υπέρ του απολύτως αθίκτου των πολιτικών ελευθεριών. Διότι, ως είμεθα πάντοτε ειλικρινείς έχομεν και τώρα την ειλικρίνειαν να είπωμεν, ότι μία και μόνη σκέψις καθοδηγεί τας πράξεις ημών πάσας κατά τον νεόν πολιτικόν βίον, εις ον εισήλθομεν: ότι Ελληνισμός με πλήρη πολιτικήν ελευθερίαν και ίσος εις πάντα με τους κυρίαρχους της χώρας ταύτης είνε η μεγαλειτέρα εγγύησις δια την εδραίωσιν του Συνταγματικού πολιτεύματος και την εξασφάλισιν της πατρίδος από πάντες εσωτερικού εχθρού. Δι αυτόν κυρίως τον λόγον δεν διστάζομεν να είπωμεν προς τους ελευθερωτάς της πατρίδος, ότι καιρός είναι να άρουν πάσαν παρεξήγησιν, υφισταμένην ακόμη μεταξύ Ελλήνων και αυτών και να επαναφέρουν εις τα προς αλλήλους σχέσεις μας την ειλικρίνειαν των αισθημάτων και την επ' αυτούς πεποίθησιν και τον ενθουσιασμόν, όστις εκυριάρχει επί πάντων κατά τας πρώτας ημέρας της επιτελέσεως του μεγάλου αυτών έργου. Δεν είναι σήμερον καιρόν αντεγκλήσεων και παρεξηγήσεων. Ίσως τούτο το γνωρίζουν και το αντιλαμβάνονται καλλίτερον ημών οι Νεότουρκοι, καθοδηγούμενοι υπό του μεγάλου αυτών πατριωτισμού. Και ένεκεν ακριβώς τούτου ελπίζομεν ότι θα θελήσουν να μην παρεξηγήσουν πλέον την ειλικρίνειαν των Ελλήνων και να κρίνουν ακριβοδιαίως τας πράξεις και τους λόγους αυτών.

■ 8 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1908, «ΠΡΟΣΟΧΗ»

Η Οθωμανική Βουλή συνήλθε και ενώπιον αυτής ο Σουλτάνος ωρκίσθη πίστιν εις το Σύνταγμα και συγχρόνως απελογήθη προς τους ενώπιον αυτού συνηγμένους αντιπροσώπους του Οθωμανικού λαού δια το πρώτον προ τριακονταετίας παρ' αυτού του ιδίου παραχωρηθέν και ανακληθέν Σύνταγμα, ωμολογήσας ότι τούτο οφείλεται εις τας εισηγήσεις των Συμβούλων του ως ωμολόγησεν συγχρόνως ότι και την 11 Ιουλίου παρά την γνώμην των ιδίων τούτων παρεχώρησε το Σύνταγμα προς τον κατά του ολεθρίου απολυταρχικού καθεστώτος δια τε το Οθωμανικόν κράτος και τους τούτο οικούντας λαούς εξαναστάντα στρατόν και λαόν οίτινες εξαναστάντα στρατόν και λαόν οίτινες εκ φιλοπατρίας και μόνον κινούμενοι εξανέστησαν ζητούντες το Σύνταγμα όπως καταστή δι αυτού κυρίαρχος του κράτους ο περισσότερον παντός άλλου πονών Οθωμανικός λαός και κανονίξη αυτός πλέον εις το εξής την πορείαν του Κυβερνητικού σκάφους δια των εις την Βουλήν αποστελλομένων αντιπροσώπων αυτού και αφαιρέση ούτων την εξουσίαν από τας χείρας ηγεμόνος (...) να φέρεται υπό των περιστοιχούντων αυτόν οίτινες απετέλουν κλίκαν αλληλουποστηριζομένων προς ιδιωτικά μόνον συμφέροντα αποβλεπόντων και αδιαφορούντων δια τας τύχας του Κράτους αφ'ου είνε γνωστόν ότι και δια χρημάτων εξηγοράζοντο παρά των ξένων Κυβερνήσεων και παρά ιδιωτών ακόμη προς παντοίας παραχωρήσεις.

Αλλά δεν πρέπει να νομισθή ότι μετά την ανακήρυξιν του Συντάγματος και την φυλάκισιν, εξορίαν ή φυγήν των λιμενώνων αυτών αρπυιών, των αποτελούντων την κλίκαν του Γιλδίζ, και οίτινες είχαν ολόκληρον δίκτυον πρακτόρων και υποπρακτόρων καθ'όλον το Οθωμανικόν κράτος και εις πάσας τας πρωτεύουσας πόλεις του εξωτερικού, απηλλάγη ο Σουλτάνος των κακών Συμβούλων. Και υπό Συνταγματικόν πολίτευμα δύνανται πάλιν ούτοι να αναφανούν και να διοικούν αυτοί και πάλιν το Οθωμανικόν κράτος, διατηρούντες κατά τύπους το Σύνταγμα και φαινόμενοι ως οι μεγαλύτεροι αυτού υπερασπισταί και εξαπατώντες ούτω και την Βουλήν και τον λαόν και τον Σουλτάνον. Είναι δε ούτοι οι εις πάσας τας Αυλάς υπάρχοντες και εις αυτάς τα των πλέον ευνομούμενων κρατών οι προσονομαζόμενοι Αυλοκόλακες, οι κατορθούντες να λαμβάνουν τα μεγαλήτερα ρουσφέτια, διορίζοντες τους φίλους αυτών εις τας μεγαλητέρας θέσεις και άγοντες και φέροντες τους υπουργούς και βουλευτάς οίτινες δι' αυτών πλέον διορίζουν τους φίλους των υπαλλήλους και συνιστάται ούτω μια συναλλαγή δια της οποίας παύει πλέον αναγνωριζόμενη η ικανότης των υπαλλήλων και ο διορισμός και η προγραφή αυτών εξαρτάται εκ των μέσων τα οποία δύνανται να διαθέσουν είτε προς τους υπουργούς, είτε προς τους βουλευτάς, είτε προς τους περί τον Ηγεμόνα και ούτω εγκαθίσταται η πολιτική συναλλαγή, ήτις πολλάκις το φιλελευθερώτερον Συνταγματικόν πολίτευμα καθιστά επαχθέστερον του πλέον απολυταρχικού. (...) αποκλεισθή η θύρα εις την συναλλαγήν και πάντες οι Διοικητικοί, δικαστικοί και στρατιωτικοί υπάλληλοι του Οθωμανικού Κράτους διορίζονται και προάγονται δια των προσόντων τα οποία παρουσιάζουσιν υπό έποψιν ικανότητος, παιδείας και

μορφώσεως και ουχί δια των φιλικών συστάσεων, διότι ούτω ούτοι εξαρτώνται εκ των διορισάντων αυτούς και εν τη υπηρεσία αυτών άγονται και φέρονται παρά των προστατών των παραβαίνοντες ούτω το ευατών καθήκον και προκαλούντες την αγανάκτησιν του λαού, ώστις ουδέν άλλον ζητεί ειμή την αναγνώρισιν και σεβασμόν του δικαίου του. Ουδεμίαν βελτίωσιν εις το εν γένει διοικητικόν και δικαστικόν σύστημα δύναται να επιφέρη το Σύνταγμα, ειμή μόνον ότι κατ'όνομα μετήλλαξε το απαίσιον τέως απολυταρχικόν καθεστώς και κατά τύπους, προς εξαπάτησιν του λαού παραχωρήσαν ελευθερίας και εκλογικά δικαιώματα, ότε οι διοικητικοί και δικαστικοί και στρατιωτικοί υπάλληλοι δεν οφείλουν τον διορισμό, τη εν τη θέσει παραμονήν και την προαγωγήν αυτών εις μόνην την ικανότητα αυτών και εις την πίστην του καθήκοντος αυτών εκτέλουν, διότι ούτω πάντοτε υπέρ την κεφαλήν αυτών θα επικρεμάται ως σπάθη του Δαμοκλέους η μετάθεσις η παύσις ή η μη προαγωγή αυτών και ούτω δεν δύνανται να εκτελέσουν το εαυτών καθήκον ως η συνήδεις αυτών επιτάττει, αλλά πάντοτε θέλουν έχει υπ'όψιν πως θα φανούν αρεστοίεις τους ισχυρούς αδιαφορούντες αν ούτω στραγγαλίζεται το δίκαιον του αδυνάτου, τον οποίο δεν φοβείται διότι η φωνή αυτού θα είναι φωνή βοώντος εν τη ερήμω.

Προς επιτυχίαν του Συντάγματος δεν αρκεί η αγαθή πρόθεσις των το Οθωμανικόν κράτος οικούντων λαών, οίτινες μονονουχί επεφημήσας το Σύνταγμα, διότι ενόμισαν τούτο ως απολύτρωσιν των της απολυταρχίας δεινών, αλλ'απαιτείται η δια της βουλής περιφρούρησις της ικανότητας των υπαλλήλων, όπως ούτω ευπροσώπως δύνανται να ζήσουν και μη αποβλέπουν εις αδήλους πόρους, ώστε να μη εξαρτώσι τον διορισμόν, την παραμονήν εν τη θέσει και την προαγωγήν αυτών εξ ουδεμίας ευνοίας ή άλλων μέσων ειμή μόνον εις την ικανότητα αυτών, διότι ούτω και μόνον αμειβόμενοι επαρκώς και έχοντες εξασφαλίσει την θέσιν αυτών θα εκτελούν το καθήκον αυτών και μόνον και η δια του Συντάγματος επαγγελομένη ισότης ενώπιον των νόμων πιστών θέλει εφαρμόζεται και ισχυροί και αδύνατοι, πλούσιοι και πτωχοί, προσερχόμενοι ενώπιον οίας δήποτε αρχής θα θεωρώνται ίσοι και θα ακούωνται τα παράπονα και τα δίκαια αυτών. Άλλως εις ουδέν το Σύνταγμα θα ωφελήση και ο λαός βλέπων τους ισχυρούς και πλουσίους καταπιέζοντας αυτόν και μη ευατόν προστατευόμενον, ουδεμίνα θα βλέπη μεταλλαγήν εις το πολιτικόν καθεστώς και ο προς το Σύνταγμα ενθουσιασμός αυτού θέλει ψυχρανθή και λησμονών τα εκ της απολυταρχίας δεινά δεν θα διαβλέπη ουδεμίαν επελθούσα δια του Συντάγματος μεταβολήν (...)

▪ 4 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1909 «ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΑΙ ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΕΙΣ»

«Περί της πολιτείας των αδελφών μας Μουσουλμάνων, ύστερον της ιστορικής του Ιουλίου ημέρας, εγράφησαν εκ διαφόρων επαρχιών επανειλημμένως πολλά. Εδημοσιεύθησαν ατασθαλίες και κατορθώματα απολυταρχισμού των συνταγματικών πολιτευομένων. Αλλ'εκ της Ελλασσώνος και των περιοίκων δεν εφантаζόμεθα να ρήξωμεν φωνής διαμαρτυρίας ποτέ, διότι δεν ηλπίζομεν να εξυπνήσωμεν έντρομοι εκ των χρυσόστικτων του συνταγματικού πολιτεύματος ονείρων, ίνα παραστώμεν μάρτυρες καταστάσεως προκαλούσης την πικρίαν και την απαγοήτευσιν. Είχομεν πεποίθησιν εις τας αγαθάς διαθέσεις των μεθ'ημών παλαιόθεν εν σχετική ομονοία συμβιούντων, πεποίθησιν εδραιωθείσαν περισσότερον κατά τον εκλογικόν αγώνα, τον οποίον διέπνεε πνεύμα ησυχίας. Δυστυχώς όμως αλεπάλληλα πλήγματα εις τα ζωτικώτερα του Γένους ημών διέψευσαν τας χρυσάς προσδοκίας, και ιδού αναγκαζόμεθα σήμερον μετά βαρυσταλούς καρδίας, όπως εκπέμψωμεν βαρείαν στοναχήν αντί της οδυνηράς κραυγής, την οποία εδικαιούμεθα να εκβάλωμεν εκ του πόνου των διαφόρων κατά καιρούς κατανεχθέντων τραυμάτων. Παρεξηγήσεις σμικραί κατ'αρχήν ήρκεσαν φαίνεται όπως επενέγκωσι την ψύχρανσιν των αισθημάτων των δύο λαών και φανατίσωσι την πεπορωμένην συνείδησιν ενίων οπαδών του πρώην καθεστώτος εις βαθμόν προκαλέσαντα ταραχώδεις σκηνάς και φόβον εκατέρωθεν πολύ σοβαρόν.

Εν Δομενίκω ραπίζεται περί πλήθους αγοράν έντιμος πολίτης, διότι εξετέλεσεν εν τω δικαστηρίω το καθήκον αυτού. Η Ελασσών και η Τσαριτσάνη τρομοκρατείται και απειλείται υπό βεβαίων δυστυχημάτων συνεπεία τριημέρου στρατιωτικής πολιορκίας. Υβρίζεται καπηλικώτατα Αρχιερατικός επίτροπος υπό αξιωματικού εν χωρίω όστις συνταγματικώτατα εγγίζει πολύκροτον εις τα στήθη του πρώτου. Πεινώσιν οι δυστυχείς χωρικοί, διότι οι κτήτωρες των χωρίων αυτών, οι ευπορούντες Μουσουλμάνοι δεν δανείζουσιν νυν, όπως

συνείθιζον, τον απαιτούμενον σίτον δια την χειμερινήν διατροφήν της οικογενείας αὐτῶν και τούτω καθότι εψήφισαν υπέρ χριστιανῶν εκλεκτόρων και ὄχι υπέρ των κυρίων αὐτῶν. Ληστεία την χώραν λυμαίνεται. Κλοπαι πανταχόθεν ακούονται, αιχμαλωτίσεις δ'επίσης ουκ ολίγαι. Πεισμονή τας διαφόρους αποφάσεις εκ τῶ ἐπαρχιακῶ συμβουλίῳ διέπει και φανερά αντιστράτευσις κατά χριστιανικῶν υποθέσεων παρά προσδοκίαν ενδείκνυται. Επί πάσι δε τούτοις επιτίθῃ την φοβερὰν κατακλείδα η δολοφονική ἀπόπειρα κατά του γραμματέως του Ελληνικοῦ Προξενείου, η εκφοβίσασα και αναστατώσασα δια των πέντε πυροβολισμῶν την συνοικίαν ολόκληρον εν τη σιγῇ της νυκτός.

Εντεύθεν η απογοήτευσις, εντεύθεν η πικρία του δυστυχούς ραγιά δοκιμαζομένου εν τῶ μέσω της ελευθερίας και της ισότητος, της αγάπης και της συναδελφώσεως, τα οποία επαγγέλλεται το νέον πολίτευμα. Οι γενναῖοι αξιωματικοί, εἰς τα στήθη των οποίων εγενήθη η ἰδέα της ελευθερίας, οι επίλοιποι λογάδες, οι συντελέσαντες μετά των πρώτων εἰς την αναγέννησιν του Οθωμανικοῦ Κράτους, οι ἄνδρες αυτοί δεν θέλομεν να πιστεύσωμεν ὅτι επιδοκιμάζουν τα βανδαλικάς πράξεις ολίγων θιασῶν της απολυταρχίας. Τούτο εἶναι μια ακτὶς φωτίζουσα μακρόθεν ημᾶς εν τῶ σκότει, προσδίδουσα και το απαιτούμενον θάρρος εν τῶ δοκιμαστικῷ αγῶνι. Μας ενθαρρύνει προς τούτοις και το ἀνοιγμα του Κοινοβουλίου, εν τῶ οποίῳ θα ἀντηχέῃ αποτελεσματικῶς η φωνή των παραπόνων ημῶν, εν τῶ οποίῳ θα θεσπίζωνται νόμοι αναστέλλοντες δια παντός τας επικινδύνους ορμὰς, κατά των οποίων προσκόπτει ἐκάστοτε το ημέτερον σύνταγμα.

Οι ευγενεῖς Οθωμανοί, οι πρωτοστατήσαντες εἰς τον αγῶνα της μεταπολιτεύσεως, οι πατέρες του Κράτους εν τῶ Κοινοβουλίῳ, εἶναι οι μόνοι δυνάμενοι να ενθαρρύνωσι τους εγκαρτερούοντας εν τη δοκιμασίᾳ δια της πολιτείας αὐτῶν, εἶναι οι μόνοι δυνάμενοι παρακάμπτοντες τους σκοπέλους και χειριζόμενοι επιδεξιῶς το πηδάλιον να οδηγήσωσι το υπό κλύδωνος και τυφῶνος απειλούμενον συνταγματικόν σκάφος της ημετέρας πατρίδος εἰς ασφαλείας λιμένα. Στηρίζομεν τας ἐλπίδας εἰς αὐτοῦς υπό το κράτος δε της παρηγόρου ταύτης ἐλπίδος αναμένομεν αισιωτέραν την περαιτέρω ἐξέλιξιν του συνταγματικοῦ πολιτεύματος.

▪ 10 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1909, «ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΡΟΧΩΡΗΤΟΝ»

Ανυπόφορος ἤρχισε να καθίσταται η εν Μακεδονίᾳ κατάστασις. Δεν παρέρχεται ἡμέρα, χωρὶς και νέα να καταγγελθῶσιν ὄργια των Βουλγάρων κατά των Ελλήνων, χωρὶς να αποκαλυφθῶσι νέαι σκευωρίαι κατά του καθεστώτος. Εκ των παρελαυνουσῶν ἀπὸ των στηλῶν των εφημερίδων πληροφοριῶν περὶ της δράσεων και της ενεργείας των Βουλγάρων εν Μακεδονίᾳ ἄλλαι μὲν εἶναι φρικιαστικῆς τρομακτικότητος, ἄλλαι δε καταπλήσσουσι δια το μέγεθος της θρασύτητος εἰς το οποίον ἐξικνεῖται η βουλγαρικὴ ἱταμότης. Εἰς μὲν Βούλγαροι αρχικομιτατζήδες συνέρχονται αναφανδόν εἰς συνέδριον, ὅπως θέσωσι τας βάσεις νέου εἶδους εργασίας προς ἐξόντωσιν του εν Μακεδονίᾳ Ελληνισμοῦ. Εκεί αντιπρόσωποι της Εξαρχίας περιέρχονται ἀκώλυτοι τα χωρία ἀδιακρίτως ως προς τα αἰσθήματα, υφ' ὧν ἐμφοροῦνται οι κάτοικοι και διδάσκουσι διδάγματα κενά, συμβουλεύοντες να μη αναγνωρίσωσι τας συνταγματκάς αρχάς. Αλλοῦ δε οι χωρικοὶ εξαπατῶμενοι υπό χειμερινῶν υποσχέσεων, ενθαρρυνόμενοι υπό της ασυγνώστου ανοχῆς των αρχῶν, ανοχῆς η οποία εἰς τοιαύτας περιστάσεις εἶναι ταυτόσημος με την ἀδυναμίαν αποθρασυνόμενοι εκ του ὕφους των ἀφειδῶς παρ' αὐτοῖς διανεμόμενων αντιτύπων των εκ Σόφιας εφημερίδων, των οποίων τα ἀρθρα ἤκιστα εἰς την κατεύνασιν των πνευμάτων συντελοῦσιν, ἢ γενόμενοι ακούσια θύματα ασυνειδήτου εκμεταλλεύσεως κακουβούλων οργάνων του Κομιτάτου ἢ της Εξαρχίας ρίπτονται ἀχαλίνωτοι με την κεφαλὴν προς τα εμπρός, προς κατάκτησιν της μεγάλης ἰδέας. Βλέπων τις το εν Μακεδονίᾳ παιζόμενον νυν δράμα και παρακολουθῶν την ἐξέλιξιν αὐτοῦ και τας διαφόρους περιπετείας δεν δύναται να μη διερωτηθῇ ἀν ζῇ εἰς τον εικοστόν αἰῶνα ἢ εἰς τους μαύρους χρόνους της μεσαιωνικῆς εποχῆς. Ἀν το κράτος αὐτό διατελῇ νυν υπό συνταγματικόν ἐλεύθερον πολίτευμα, καθ' ὃ η ζωή, τιμὴ και περιουσία των πολιτῶν εἶνε σεβαστή, ἢ εξακολουθῇ ἀκόμη να το διέπῃ η θέλησις της απολυταρχίας, καθ' ἣν το δίκαιον ἀνήκει ὄχι τῶ ισχυροτέρῳ, ἀλλὰ τῶ αὐθαδεστέρῳ και τῶ υπό των μάλλον κακούργων ἐνστικτῶν υπό της φύσεως πεπρωκισμένῳ πρώτῳ τυχόντι. Εν τῶ μεταξύ ἀγγέλλεται ὅτι η πρωτοβουλία της Εξαρχίας ἰδρύθη σωματεῖον υπό την ἐπωνυμίαν «Βουλγαρικὴ Μήτηρ» σκοπὸν ἔχον ὅπως δια της ἐγγραφῆς ὅσον το δυνατόν πλειοτέρων μελῶν ἀνά τον βουλγαρικόν πληθυσμὸν της Μακεδονίας ἐνισχύθῃ το ἐθνικόν φρόνημα αὐτό, ἐννοεῖτε δε

τι σημαίνει ενίσχυσις του βουλγαρικού εθνικού αισθήματος. Ούτω τα πράγματα βαίνουν προς το απροχώρητον. Η Κυβέρνησις μένει με τας χείρας εσταυρωμένας και οι Έλληνες βουλευταί αφωνότεροι ιχθύος. Οι εκ Μακεδονίας Έλληνες βουλευταί τουλάχιστον δεν υψώνουσι φωνήν υπέρ της πολυπαθούς των πατρίδως; Διατί από κοινού δεν εφιστώσι την προσοχήν του Υπουργείου επί των εν τη χώρα ταύτη τερατουργουμένων; Η αποστολή αυτών εν τη Εθνική Αντιπροσωπεία είναι μεγάλη και ιερά. Πως δικνύεται ούτω ελλιπίεις εις την εκπλήρωσιν των ανατεθειμένων αυτοίς καθηκόντων;

(...) νομίζουν άραγε ότι απαλάσσονται της ευθύνης των συνεπειών; Ημείς δεν τους φανταζόμεθα τόσοσ αφελείς. Εν πάση όμως περιπτώσει δύνανται να είνε βέβαιοι ότι θα έλθη ημέρα, καθ' ην οι εντολείς των θα ζητήσωσι παρ' αυτών λόγον της τοιαύτης αδιαφορίας, η ημέρα δε εκείνη θα τοις αφήση, αναμνήσεις πολύ ολίγον ευαρέστους. Τοις το προλέγομεν.